

TIZEDIK KORSZAK.

A HUNYADIAK KORA.

10. §.

Negyvenöt dicső évet foglalunk e korszakba, melyből nyolczat Hunyadi János, mint Magyarország főkormányzója, harminczkettőt fia, Mátyás, mint király tett örök becsüvé a magyar történetben.

Hunyadi János igen későn lépett a kormányra, Hunyadi Mátyás igen korán lépett le; az elsőnek harczai pályán következett hanyatló kora, az utolsónak még harczai bevégezése előtt bekövetkezett halála, nem engedék, hogy szellemök terjét, a magyar nemzetteli nagy céljokat teljesen kifejtsék. Megóvni a magyart az idegen uralkodók tolakodásától, e volt a Hunyadi ház nehéz feladatai legnagyobbika. Innen van, hogy bár a tudomány mivelődés, kormányzati szervezés, igazságkiszolgáltatás mezején nincs egy, ki többet tett volna a magyar trónon, mint Mátyás, mégis minden érdemei mintegy homályban vesznek a Hunyadiak fegyverének ragyogása mellett.

A Hunyadiak kora halhatatlan írója meg fogja kimélni a történészeket e korszak jellemzése fáradságától; de megkiméli a nép ajka, mely történelmünk legnagyobbjai e kettejét, mint a lovagiasság, hősiesség, s igazságosság mesével határos mythosi két alakját, máig bálványzó kegyelettel különbözteti meg annyi nagyjaink közül.

Mi volt s mi a magyar: ők mutaták meg Európának. Addig is első rangu hatalmasság voltunk, de a Hunyadiak alatt azok valánk, mi korunkban Franciaország. A Hunyadiak azon kor Napoleonai valának.

Hogy nagyobb eredményeket nem vívhattak, s különösen hogy a kivívottakat réánk nem hagyhaták, az nem az ők, hanem a kor s gyáva utódaik hibája. A magyar akkori baljós helyzetére részletes visszaemlékezés szükségeltetik, hogy e két ember nagyságát valaki bírálat alá vehesse. Keletről a szultánok, nyugotról a császárok akarták gyámságuk alá venni. A szultánok gyűlöltek, mert további nyomulásokban elég erősek valánk gátot vetni; a császárok szintén ostoroztak, mert a magyar, mely elébb mint pogány, majd mind alkotmányos nemzet volt szálla nyugot szemében, most mint terjeszkedő hatalmasság s harcziás és folyvást emelkedő szomszéd volt haraguknak tárgya... S a két tűz között álló Hunyadi János a császárt meghajtá, a szultánt pedig hosszas időkre visszavetette; Mátyás pedig a szultánt visszaverte, a császárt pedig székéből kiszorította.

Sokan kárhoztatják, hogy nyugotra fecsérlé az erőt, melyet a török ellen kell vala fordítania: de ugy látszik Mátyás a szultánban csak zsákmánylót, de a császárbán hódítót látott. Hogy a hussziták vagyis a reformatio elvei ellen erőt pazérolt, való; de a hussziták már rabló tanyát ütöttek vala fel Magyarhon szélén, s nem annyiban elv, mint zsákmányért harczoltak.

Ha van hibájuk, azt nem Európa, hanem nemzetök ellen követték el. Mint a keresztény hit és római vallás előharczosai léptek fel ott, hol a nemzeti érdekek szövetkezést igényeltek volna. Mindent akartak inkább veszteni, csak a becsületet nem. Európa méltányára számítottak, nem számíták, hogy a diplomáciának lovagiasság nem kötelezettsége. Jövőt akartak, s koczkáztaták a jelen vívmányát... S most a hősök, Európa s a kereszténység mártyrjai, ott senyvednek babértalan... Ha szintén nem mondhatjuk is, hogy mi adtuk a töröknek a dőfést, a sebhetés Achil-sarkát rajta mi fedeztük fel... S e tapasztalást a magyar önállósága fizette...

11. §.

V. László király.
(1445–1457).

A király eleste Hunyadi Jánost, akkor erdélyi vajdát, az ország kormányára emelé. De nem azonnal, mert Ulászló életben létéről sokáig kerengett a hír, s egyelőre a fejérvári 1445 febr. 6-án tartott hongyülés az országot, Arpádkori szerkezet szerint, főkapitányságokra osztá, mely osztályban Hunyadinak Erdély juta a Tiszáig ¹⁾. Azonban a republicánus hév csillapodott, s máj. elején a Rákosmezőn új országgyűlés jött össze, s a nemzet az öt éves kis Lászlót, Albert király fiát, királyának választotta.

Mig a kis király felnő, a hét kapitányság meghagyatott; Erdély tovább is Hunyadi és Ujlaki főkapitánysága alatt maradt. A rákosmezei gyűlés azt szabta az illetők elébe, hogy László királyfiut, kit anyja, mint említők, III. Fridrik császár gyámsága alá tett, kérjék ki a császártól: a követség felment, hosszason alkudozott, de mondhatni siker nélkül.

Ez időn Hunyadi a török ellen működik. Egy a Szávánál benyomuló tábort szét ver.

Majd Erdélybe jő, hová Dán vajda az őt üldöző Drákula elől menekült. Serget vesz fel, IV. Dánt Oláhországba beviszi, vajdai székébe visszahelyezi, Drákulát elkergeti.

Igy telt el az év, melyre 1446 elején hongyülést hirdetnek, hogy az alkudozó követség számot adjon. A gyűlésre Hunyadi Erdélyből indul fel. Mártiusban a gyűlés lefoly: új követséget rendelnek Fridrikhez, kik közt Bodó Gergely és Lorándi alvajdáinkat látjuk; ugyan ez alkalommal jun. 5-ére döntő országgyűlést határoznak, addig Hunyadit országos főkapitánynak nevezik ki, azon utasítással, hogy a Fridrik javára Stájerországból bebecsapó Cilleieket megfenyítse. Hunyadi mint villám, mielőtt Fridrik és Ulrik cillei grófok észrevehették volna, reájok csapott, az ország déli részén volt birtokai-

¹⁾ Hunyadiak kora I. 460–61., 468., 490–1. l.

kat a korona alá hajtá, s győzelmesen tért meg az új országgyűlésre, mely a Rákosmezőn Hunyadit jun. 5-én Magyarország fő kormányzójá vá választotta.

A nagy férfi dicsőségének legmagasabb fokára lépett, Erdély vajdaságát azért megtartotta; s Ujlaki Miklós is vajdánk maradt.

Az új kormányzó, míg a császárrali alkudozások folynak, az Alföldre s Erdélybe jön: (1446) jul. 20-án Hunyadon látjuk; Jul. 31-én Apoldról hagyja meg Vizaknai Miklós alvajdának, hogy a szász kereskedőket fosztogató útonállókat fogassa és ölesse. Aug. 23-án Szegedről rendelkezik, hogy az erdélyi aranybányász városok és helységek készleteiket egyedül Kristóf és Antal firenzei olaszok, mint a kolozsvári pénzverde és olvasztó előljáróinál váltsák be¹⁾.

Míg az országot így szervezi, veszi a hirt, hogy az általa elkergetett oláhoni vajda Drákula török segélylyel vajdáját, Dánt, kiveté, s Erdélybe is becsapott. Hirtelen Erdélyben terem, a töröcsvári szoroson Oláhországba ront, Drákulát megveri, megfogja, kivégezteti; Dánt vajdai székébe újra visszahelyezi.

Budára ment, készüléket tett, hogy azon esetre, ha Fridrik császár a kis királyt és koronát kiadni tovább is vonakodnék, fegyverrel adjon sulyt a nemzet közóhajtásának. Nov. közepén felülteti sergét, átlépi a határt; Bécs környékét égetni pusztítani kezdi, s (1446) dec. végére odavitte a dolgot, hogy a császáriak fegyvernyugvást kértek, mit megadva, magát visszavonta.

A következő 1447 elején Erdélybe sietett, melyet a két Oláhonban kiütött zavarok fenyegettek. Csopor Pétert innen Moldvába küldi, azt fegyverrel lecsendesíti; s visszament Magyarhonba.

A tavasz alkudozásokkal tölt el, melynek következtében a császárral, (1447) jun. 1-én, két évre szóló fegyverszünetet köt. E fegyverszünetre Hunyadinak is szüksége volt, mert a Várnánál elvesztett fegyverbecsület még mind nem vala hely-

¹⁾ Hunyadiak kora II. 3–4., 5. l.

reütve. Nagyszerű készüléket tesz, miközben Erdélyben is többször megfordul, a szászoknak kedvezményeket hoz. Nov. 4-kén Medgyesről nekik azon szabadságot engedi, hogy ha az oda menekült jobbágyok visszakövetelésében valaki erőszakhoz nyul ellenek, ők is fegyverhez nyulhassanak ¹⁾; Bolkács és Zsidvének 1448-ban megengedi, hogy ha a küküllővári várnagyok tovább is háborgatják, más szászfaluk segítségével a háborgatókat megfoghatják, s karóba húzhatják ²⁾. Az oláhokról sem feledkeztek el: Hátszegvidék több oláh családját, mert csatáiban híven követték, megnemesítette ³⁾. Ugyan csak Hunyadban, a Csolnakosiak, mint anyjáróli testvérei birtokát, melyett régebb mint kenézek birtak s a mult évben örökösön nekik adományozott vala: aug. 26-ról minden közterű alól kivevé, s mondhatni kis köztársasággá alkotá, mely szabadalmát egész korunkig megtartá ⁴⁾.

Rendezvén sergeit, (1448) szeptemberében kiindul, 24-én száll át a Dunán 24,000 emberrel, Szerbiára megy, melyet Brankovics György fejdelem elpártolásáért feldulatott. Tovább halad, s veszi a hirt, hogy a szerb fejdelem tudósítására Amuráth szultán 150,000 emberrel közelget. Hunyadi egy erdőtől környezett, s közepén vízhasított tág térségen, a Rigómezőn állást vesz és bevárja. Nevezetes csata kezdődött. Oct. 18-án üt össze a két erős tábor, s az nap döntetlenül hagyá az ütközetet; másnap újra megújul a vihar, közben Dán, oláhhoni vajda, annyiszor visszahelyezett kegyencze, a törökhöz szökik, Hunyadi állását elárulja, s harmadnap a lett belőle, hogy 9000 magyar, 6000 oláh, s 2000 idegen zsoldos maradt a Rigómezőn; köztök Hunyadi rokona, Székely János, Tótország bánja, ki a középet vezette, s többek között Pelsőczi Imre, erdélyi vajda ⁵⁾. A győzelem és csatatér övék maradt, de

¹⁾ Hunyadiak kora. Oklevéltár. CVI. sz.

²⁾ Éder Felmerhez 129. l.

³⁾ Kovachich, Scriptor. Minores. II. 106.

⁴⁾ Fejér, Genus Joan. Corvini 99. 1. köt. 11. Fejér, Cod. dipl. VIII. II. füzet III. lap. L. Erdély Nev. Családai 66. l.

⁵⁾ Thuróczi IV. Cap. 47. Birta Noszolyt, Gyulatelkét, Gyekét, Örményest, Apátit stb. Fejér, XI. I. 498.

oly győzelem, mely a török Mohácsnál kivitt szándékát tizedekre visszaveté.

Hunyadi nem birván új csatát állani, sergét haza indítá, saját lóva elhullván, egy Déva-köri hű kenézétől, Tivadartól nyert lovan álútagon akart menekülni ¹⁾; de minden óvakodása daczára Brankovics György szerb fejdelem kezébe került ²⁾. Hunyadi balesete elfeledteté a sereg bukását a nemzettel, mely összefut, tanácskozik, s Hunyadiért minden áldozatra késznek nyilatkozott. Közbeléptek Brankovicsnál, s kivitték, hogy két havi fogság után, dec. 24-én Szegedre ért, hová az összegyűlt nemzetnek a legszebb karácsoni ajándékot hozá. Hogyne is bálványozták volna a nagy hazafit, ki éltét folyvást koczkázta hazájáért, kinek midőn a pápa segély helyett hercegi címet küldött: visszautalá, érette segélyt kívánt.

Pár nyugalmasnak látszó év állott be, melyeket azonban Hunyadi új tervek kivitelére szentelt. Hogy nagy céljai vannak, 1451-ben árulta el, mint a mikor Vizaknai Miklós alvajda s vingárdi Geréb János görgényi várkapitány elnökletök alatt a székelyeket Maros-Vásárhelyre gyűlésbe hitta, hol többek közt a székely örökösödésről a székelyek legrégebb ismert törvénye kelt ³⁾. Hogy a szászoknak is kedvezzen Hunyadi, máj. 1-én Szászsebesről, rendeletet bocsát az egyháziakhoz, hogy a szászok világi ügyeibe, nevezetesen világinak világi irányában tett végrendeletébe, magokat ne avassák; s ugyan e napról s helyről a körösbányai bányarész jövedelmét Simon szebeni pénzverőnek haszonbérbe adja 4 aranymárkáért, egy márkát 28 aranyforintba számítva ⁴⁾. Valamint azt is látjuk, hogy ez évben a szászoktól 600 lovast kért a haza oltalmára ⁵⁾.

¹⁾ Mivel lovát élte veszélyével átadta, jószággal látta el. Fejér, XI. I. 506.

²⁾ Bonfin, Dec. III. Libr. VII. Thuróczi P. IV. Cap. 47.

³⁾ E törvény szerint az idomulás 32 év; a férfi az örökös, azután a leány; s végre a más ágozat. Kállay Székelyek Eredete 182. l.

⁴⁾ Hunyadiak k. Oklevélt. CXXXVIII és CXIX. sz.

⁵⁾ Kemény, Not. Cap. Alb. I. 171.

A felső magyarországi megyék feletti pártos főkapitány ellen készült s táborozott szinten ez években Hunyadi, de sajátlag egészen más terve volt: a római császár ellen készült, hogy a koronát, s vele az ifju László királyt kicsikorja. Mely évben a Hunyadi pompás várat építteté, 1452-ben ¹⁾, Erdélyben két vajdát, Herepei Márkot s Deménházi Mihályt hagyva ²⁾, Hunyadi Austriára ront, III. Fridrik császárt aug. 24-én Neustadtba szoritja; s annyira megalázá, hogy a császár engedett: s sept. 4-én a kis királyt a magyaroknak kiadta... Nemes hazafiság: vérét ontja a magyarok főkormányzója, hogy kikaphassa a királyt, kinek kormány-pálczáját kezébe letegye, mit még hosszason birhatott volna... A császár az ifju királyt egyik alattvalója, a király közel rokona, Cillei Ulrik gróf kezébe adá, ki őt Bécsbe hozta, hová Hunyadi fényes követséget indita László király üdvözlésére; a korona kiadatása feletti alkudozásra biztosokat nevezvén, nov. 11-én maga is Bécsbe siett. S az ősz bajnok főkormányzói tisztét a gyermek király, illetőleg legnagyobb ellene, korának legromlottabb embere, gr. Cillei Ulrich kezébe letette. Kormányzósága jutalmául, Lászlótól Beszterczevidéket nyeré maga s családja számára, mint örökös grófságot, mi által Besztercze s vele huszonöt város és falu Dobokamegyéből végkép kiszakasztatott ³⁾.

Igy futá meg Hunyadi szédítő magasságának legfényesebb pályakörét. Nem lön nemzetének Crommvele, hanem mintegy Waschington, a hazafi hősök legóriásabb jelleme, hét évet küzd a hon ellenségeivel, s mikor hazája függetlenségét mentve látta, hatalmát melyből csak a korona hiányzott – letette, lelépett viharos pályájáról... Magányba vonult.

¹⁾ Okl. Tud. gyűjt. 1836 II. 46. I. E vár legpompásabb szárnyában ott áll ez év a feliratban. L. Erdély Régiségei 116. I.

²⁾ Árpádia III. 75.

³⁾ Thuróczi P. IV. Cap. 51. Hunyadiak kora. II. 270. Éder, Schemsushoz 228. I.

A császártól kicsikort V. László király 1453 januárjában Bécsből Posonba jő, a királyi esküt leteszi. S átvévén Hunyaditól a kormányt, országolni kezd. Gyermekek voltak még, 12 éves, azért melléje a Magyarországra is bebíró Cillei Ulrik gr. adatott, mennyiben őt mint a király rokonát el nem mozdíthaták.

Cillei, bár Hunyadinak, többszöri megaláztatásaért titkos ellensége, elnézte, hogy a gyűlés alatt László király a rendek közóhajtására, Hunyadinak a beszterczei grófságról szóló adománylevelét jan. 30-án aláírta ¹⁾; czimerét, az ismeretes holló mellé koronát tartó oroszlányt adván, megbővítette ²⁾, meghagyta az ország főkapitányságában s királyi jövedelmek kezelésében, megajándékozta a görgényi és dévai uradalmakkal ³⁾; s fiát, Hunyadi Lászlót, fiatalága daczára, Horvát és dalmátországi bánnak tevé; míg e mellett a Hunyadi mellett harczolt Ujlaki Miklós vajdát tótországi bánná, Rozgonyi Jánost pedig erdélyi vajdává, Rozgonyi Rajnald és Osváthot székelyek ispánjaivá nevezte ⁴⁾.

Mint gyanítják, Cilleinek Besztercze vidék oda adományozásában inkább a volt a célja, hogy az erdélyi szászokat Hunyadi ellen ingerelje. Azonban a király és rendek a szászokat megnyugtanni s kárpótolni igyekeztek: e célból V. László király a Medgyes mellett fekvő Bolkácsot és Zsidvét, febr. 1-ről törvényhatósággal ruházta fel ⁵⁾; a szeben mellett fekvő Talmács, s felebb a Verestoronyi szoros védelmére épült Verestorony és Latorvárat, melyek a hozzájuk tartozó hét faluval, addig Fejérmegyéhez tartoztak, febr. 4-én a szász székekhez csatolja ⁶⁾; mart. 11-ről felhatalmazza őket, hogy veres pecsétviaszt használhassanak, mi azon időben csak

¹⁾ Fejér, XI. I. 497. Hunyadiak kora. Oklevéltár CLXXIV. sz.

²⁾ Ugyanott CLXXVII. sz.

³⁾ Ugyanott CLXXV. sz. Csupán Dévához 56 falu tartozott, mint Déva, Lesnek, Solymos, Szecsel, Csónakos, Nalác, Fejérviz, Livád stb. I. Fejér, XI. I. 496.

⁴⁾ Pray, Annales III. 130. l.

⁵⁾ Hunyadiak kora. Oklevéltár. CLXXVIII. sz.

⁶⁾ Fejér, Authentia diplomat. 155, Marienburg, Geographie I. 177.

kiváltságoltaknak volt osztályrésze ¹⁾, s végre mart. 13-ról biztosítá, hogy mostani földterületöket, melyhez a Szebenhez tartozó hét s két szék, a Barcaság, Kolozsvár és Vincz számitott, csonkitani senki kedvéért sem fogja ²⁾).

Az országgyűlés végeztével László király febr. 6-án Bécsbe sietett, mint austriai hercegi birtokába, mert Cillei álkodásai miatt, Hunyaditól, ki őt kivítva, magát itt bátorságban lenni nem vélte. Hunyadi szintén elhagyta Magyarhont, Temesvár felé Erdélybe jő, jószágait rendez; (1453) jun. 29-én Kolozsvártt van; ³⁾, honnan Besztercze vidékre ment, mint új birtokára, hol a város ellenszegülésével azt huzta maga után, hogy közelében egy hegyre, Hunyadi kemény várat építettett, melynek romjait maig ismerjük ⁴⁾).

Hunyadi e magán életét nagy világesemény szövé át, Konstánczinápolynak a törököktől elfoglaltatása, (1453) máj. 29-én. Nevezetes év, melyben a török európai hatalmának tetőpontjára jut, mi által különösen a torkában fekvő Erdély lön fenyegetve. Ellenében városaink erődítéséről komolyabban kezdettek gondolkozni: Torda kastélya a római vár romjaiból (1453) épülni kezd ⁵⁾; a már ekkor is tekintélyesen falazott Szeben erődítésére ⁶⁾ a király (1454) 20 márka ezüstet ad ⁷⁾; Brassót a czenki vár romjaiból erődíteni kezdik ⁸⁾)... Csekély ellenszer akkora vihar ellen, mely a keleti császárságot elsepré, s melynek most egész dühe a magyar ellen fordulhatott, ki őt annyiszor megalázá.

S e válságos időben a magyar király gyermek, s az is egy Cillei gyámsága alatt; Hunyadi, kora legnagyobb hőse magányba taszítva, s a kormány dicsőségének irigyei kezében. De a roszt hírek szelére, mely osztrákot, csehet, magyart meg-

¹⁾ Schlözer, Geschicht, d. Deutsch, in Sieb. I. 52.

²⁾ Éder, Schesæushoz. 240. l.

³⁾ Hunyadiak kora. Oklevélt, CXCI. III. sz.

⁴⁾ Hunyadiak kora. II. 285. l.

⁵⁾ Felmer, Histor. 122. l. Erdély Régiségei.

⁶⁾ Archiv d. Vereins, új folyam II. 156.

⁷⁾ Teutsch, Geschicht, d. Sachsen 172

⁸⁾ Siebenb. Provincial-Blätter I. 1–12. l.

rázott, a három ország férfiai a töröktől és Cilleitől egyaránt félve, László királynál közös erővel oda vitték a dolgot, hogy egy napon, 1453 sept. vége felé, midőn titkosan a királylyal tanácsot ülnek, s Cillei hirtelen megjelenve az ajtókat bezárva találta s azt lábaival rugdosá: a király bitorlását megszüntnek nyilvánittatá. Köz volt az öröm, minden remélt. Hunyadi Erdélyből felhivatott, s mint főkapitánynak a kormányt kezébe adák ¹⁾. Az alkotmányos érzelmű Hunyadi az országtanács felhatalmazását nem tartván elégnék, azt egyszersmind az országgyűléstől is kivánta kimondatni, hová Erdélyt is meghívák ²⁾. A rendek Budán 1454 jan. 15-én ültek össze: a török elleni készüllet kimondatott, s a fővezérséggel egyes akarattal Hunyadi bizatott meg.

A hős, kinek a török elleni csata szenvedélye volt, ismét elemében találta magát. Hatalmasan készült, de még mielőtt kész lett volna, már jött a hir, hogy Mahomed Rácországba ütött, s felénk közelget. Hunyadi sergét felülteti; Erdélybe is ír, hogy sebesen készüljenek ³⁾; s maga Bolgárországba a török elébe megy. Azonban míg ő diadalnak néz elébe, irigyei s a magyar nemzet ellenségei, a kormánytól elmozdított Cilleiek, Horváthországba ütnek, s neki visszakelle vonulnia. Mahomed ezalatt elényomul, Hunyadi hirtelen a Cilleieket megzabolázza, s úgy rohog vissza Szerbországba, hol a törököt megverte.

Látva a tornyosuló véaszt, Hunyadi a pápát, s a pápa egy bullájában a fejdelmeket a török ellen szólítja. V. László is országgyűlést hirdet ⁴⁾, s hogy az ellenséghez szító Cilleieket is megnyerjék, a király környezete útát engedett, hogy a király Cilleit kegyébe fogadhassa: ki 1455 elején Bécsbe fényes bevonulást tarta. Gyászos diadalmenet a magyar nemzetre nézve, mert a 15 éves gyermekkirályt Cillei arra birta,

¹⁾ Hunyadiak kora. II. 314.

²⁾ Fejér, Authentia dipl. 158. Árpádia. III. 4.

³⁾ Hunyadiak kora. II. 339. Alvajdák: Tarkói György és Bronislaus, Árpádia III. 7

⁴⁾ Gr. Teleki, Hunyadiak kora. II. 351.

hogy Hunyadi elvesztésébe egyezett; e czélból előbb Bécsbe hívák, de sejtve a cselt, fel nem ment; később Köpcsénybe szölitják, de ide 2000 lovaggal kísérteté magát; s e miatt mit sem tehetve, azon fogáshoz folyamodnak, hogy bátorságlevél mellett Bécsbe csalják; és mire Hunyadi az ígért biztosítás reményében már egész Bécs kapujáig ment, s hogy ide sem küldék ki a bátorságosító levelet – visszavágtatott ¹⁾.

Az aljas terv lelepleztetése pártra szakasztá ismét a hazát. A Cilleién van Gara László nádor, Ujlaki Miklós, s több kegyencz; A Hunyadién maga van a nemzet. Pártosság most, midőn Mahomed roppant tábora fegyverben állt ellenünk. Mig azok pártérdekeiket szövik, Hunyadi a győri országgyűlésen, juniusban, egy maga 10,000 zsoldost ígér. Már a gyűlésre meghozzák Mohamed közelgését. Capistrán a pápa küldöttje fellép, s a király és Hunyadi pártja közt békeszerződést hoz létre, melyben a nagy hazafi lemond fél Magyarország feletti főkapitányságáról, Mátyást kisebb fiát, a király mellé adja mintegy kezesül, s neki a Cillei, nagyobb fiának Lászlónak pedig Gara nádor leányát jegyzi el... Mindent, de mindent megtett, megöle magában az atyai érzést, csak hazáját megmenthesse ²⁾.

A török háta megett baj támadván, nem nyomult ez úttal elébb; Hunyadi azért készen tartá magát, s e készülletei közben az év utó felében Erdélyben látjuk. Aug. 20-án Beszterczén van; sept. 25-én Veresmarton ³⁾; nov. 15–19 Brassóban, hol az utolsó napról okmányt ad ki arról, hogy mint kormányzó, megengedte volt, hogy a város a felette volt várat, saját erődítésére fordithassa ⁴⁾; dec. 25-én Beszterczén van; majd Kolozsvártt, hol a Szent-Ferenczieknek évenkénti 50 ft. ára sőt rendel a széki aknárol ⁵⁾; s dec. 28-án Tordán tartományi gyűlést tart, melyre a szászok is meg voltak hiva ⁶⁾.

¹⁾ L. az érdekes részleteket, Hunyadiak kora. II. 369–72. l.

²⁾ Gr. Teleki, Hunyadiak kora II. 380.

³⁾ Gr. Teleki Józ. Hunyadiak kora. II. 338.

⁴⁾ Provincial-Blätter I. 4. l.

⁵⁾ Fridvalszki, Mineralog. M. Principat. Transilv. 164.

⁶⁾ Hunyadiak kora, Oklevéltár. CCXXXV. sz.

A veszély folyton nőtt, Hunyadi addig sürgeté a királyt, hogy Bécsből 1456 febr. 6-án csakugyan Budára jött, hová országgyűlés volt hirdetve. Hunyadi is felérkezett; fel Capistrán János is, ki Erdélyben az oláhok hittérítésével foglalkozott, s ki itt vette a pápai követ azon tudósítását, hogy kereszthad predikálásával bizatott meg. Budán a czélba vett kibékülés ismét szőnyegre kerül, s a pártok egymásnak esküt tesznek le: ily kesergetett lélekkel indult Hunyadi a közeledő török tábor ellen. Jun. 12-én Szegedről, 22-én-Temesvárról tudósítja a szászokat, hogy a török négy nap alatt a határon lesz, s hűtlenség büntetése alatt, tovább ne késedelmezzenek felülni; s jul. 3-ról arról értesíti őket, hogy a törökkel már szemben áll ¹⁾.

Ez alatt László király, az országnak tett ígéretéhez képest, Budán maradt, hol adományozásokkal tölté az időt. Többek közt Hunyadi kedvéért ápr. 4-én, mostoha hugának, Klárának, dengelegi Pongrácz János vajda özvegyének, a Kolozsvár mellett fekvő Léta váráról új adománylevelet ad ki; ápr. 7-én Hunyadinak, kölcsönzött 20,000 arany forintjáért Temesvárt átírja ²⁾; ápr. 24-ről Medgyes és Selyk széknek, Károly által 1318-ban adott azon kiváltságát, miszerint a katonáskodás alól magát pénzzel megválthassa, megerősíti ³⁾; ugyan e naptól meghagyja László, erdélyi vajdának, hogy azon földeket, melyeket némely nemesek és kenézek a szászoktól elvettek, adassa vissza ⁴⁾. Így intézkedett a király, mire a török jöttének hírére: – egy szép reggelen Cilleivel, vadászat ürügye alatt, Budáról kisuhan, Bécsbe fut, s az országot, mint egy martalékat ide hagyja.

Igy elhagyatva állt Hunyadi s népének lelkesítője, egy idegen szent-ferenczes barát, Capistrán János, mikor a török ár Nándorfejérvár, Magyarhon kulcsa megvívásához teszi keszületeit: Mohamed szultán a Dunán 200 hajót, s mi addig

¹⁾ Hunyadiak kora. Oklv. CCXLIV. V. VI. sz.

²⁾ Hunyadiak kora. Oklevéltár. CCXXXIX. CCXL. sz.

³⁾ A szász nemz. Eredet. 82. l.

⁴⁾ Kurz, Magazin. II. 332.

hatalatlan volt, 300 ágyut hozott, melyek közt huszonkettő, nagy faltörő ágyu. Elkezdődött tehát Nándor-fejérvár pokoli ostroma, de Hunyadi sógora, Szilágyi Mihály vitézül oltalmazá, bár egészen körül volt kerítve. Azonban Hunyadi sem szunyad, az egészen reá hagyott nemzetet csatára vezérli, jul. 14-én negyven hajóval a Dunán leront, s a török hajólánczolatát keresztül vágja, s a várat élelem s pihent fegyveresekkel rakja meg. A török erre még tűzesebb ostromhoz kezd, jul. 21-kén Mohamed egész táborát rohamra vezeti. Hunyadi féltvén mint szemefényét a várat, mint egy oroszlán a vár védelmére terem, halálharczra tüzeli övéit, s mégis már már felütik a félholdot a vár falára, ha a nemes hazafi Dugovics Titus a felűzni akaró törököt magával a mélységbe le nem rántja... Másnap megújul a döntő nevezetes csata, Mohamed sebet kap, több vezére elesik, s az alkonyattal a török nép futásnak ered... S a sereg, mely Konstanczinápolyt bevéve, Nándorfejérvár alól eszeveszetten futott haza, 40,000 halottat, 4000 foglyot, 300 ágyut hagyva Hunyadi kezében.

Fényes, de egyszersmind utolsó diadala volt a nagy hazafinak, ki a holttestek halmazából kifejlett ragályt maga is elkapá, magát Zimonyba viteté, hol néhány nap mulva, aug. 11-én, a haza s kereszténység méltó fájdmára... nemes lelkét kiadá. Hol bölcsője ringott, melyhez annyi édes emlék köté, Erdélynek jutott a szerencse, hogy a nagy férfi hamvait keblébe zárhassa: ohajtásához képest Erdélyben a fejérvári nagy templomban temettetett el ¹⁾, hol sarkophágja, annyi hazafi ide zarándoklásának tisztelettárgya, melyet még pár év előtt, mint a haza és kereszténység örökemlékü bajnoka halálának negyedik százados évnapján, a legnagyobb templomi ünnepélyek között, virágokkal koszoruzánk – Fejérvártt maig is látható ²⁾.

Eltemeték őt, ki mint lángoszlop a pusztában isten választott népe előtt, vezérképp járt annyifelől megtámadott

¹⁾ Thuróczi P. IV. Cap. 56. Szeredai, Not. Cap. Alb. 88. Hunyadiak kora. II. 446.

²⁾ L. Erdély Régiségei. 232.

nemzetünk élén. Helyire, mit soha senki tisztább jellemmel be nem tölte, méltó utód nem léphetett. Fiai, erényeinek örökösei még fiatalok. S Cillei gróf, dicsőségének gyáva irigylője, szabad kezet kapott a magyar nemzeten, ki a Hunyadi ház és párt végkiirtását valahára szabadon czélba vehette.

Tanácsára a gyermek király aug. végén német fegyverekkel, kik a Hunyadi párt ellen hozattak, Magyarhonba jő. Futakra országgyűlést hirdet, melyre Nándorfejérvárról, mit atyja az ő oltalmába bizott volt, Hunyadi László is meghívott, s biztosító-levél mellett sereg kíséretében megis jelent. A király Hunyadi Lászlót szinleg jól fogadta, atyai örökségei iránt biztosítá, de a királyi várakat visszakövetelte; s ezek kézhez vevését, Nándorfejérvártt akarák kezdeni. Hunyadi László sejtve az ármányt, örséget von a várba; s nem ok nélkül, mert Cillei egy levelet ir ipjának, Brankovics György szerb fejdelemnek, melyben oly két lapdát ígér neki, milyen-nel rácz fejdelem még nem játszott soha ¹⁾: s e levél Hunyadi László kezébe jutott. Nov. 8-án állt a király és Cillei Nándorfejérvár előtt. László a királyt bebocsátá s a várkulcsokat lábaihoz tevé; de Cillei német fegyvereseit a hon törvényei értelmében kizará. Cillei még nagyobb boszura gerjed, tervéhez lát: Hunyadi László őt megelőzendő, tanácsba hivatja, Brankovicshoz irt levelét elémutatja; miből szóváltás ered, a tüzés fiatal kardjához kap, mire Cillei kardot ránt s Lászlónak fejéhez vág. Hunyadi barátai, mind főurak, erre berontanak, s a megsebzettet látva, Cilleit lesujták s hazánkat fojtogató ármányainak véget vetnek, s benne a Cillei nemzetséget kiolták.

Hunyadi László a királyhoz sietett barátai igazolására, ki fájdalmát eltitkolá, s nekik megengedett. Nov. közepén Nándorfejérvárról kiindul, még pedig azon ígérettel, hogy a Temesvártt mulató Hunyadinét meglátogatja: ott a férjét gyászoló s fiai aggódó kormányzónét anyjává, a két Hunyadit tesvéreivé fogadja, s Kelemen napján a várkápolnában esküt tesz le nekik, hogy Cillei halálát meg nem fogja boszulni ²⁾... Dec.

¹⁾ Bonfin, Dec. III. Libr. VIII.

²⁾ Gr. Teleki József, Hunyadiak kora II. 484.

közepén Hunyadi L. társaságában Budára ért, hol dec. 30-án kinyilatkozta, hogy elég erősnek érzi már magát a kormányt átvenni.

Azonban a Hunyadiak ellenségei, Ujlaki, Gara nádor, a Cillei rokona, s mások a Cillei sötét tervét tovább fűzik. Hunyadi László befolyásától rettegve, a királyt tőle elidegenítik, s minden ároni megbuktatását elhatározzák. E célból 1457-ben szép szín alatt arra veszik, hogy még testvérét, a kis Mátyást is magával Budára viszi.

A bakói terv végrehajtására (1457) márt. 14-ke lőn ki-tűzve. E napon Hunyadi Lászlót a királyi lakban elfogják; el Mátyást, el a Hunyadiház huszonnégy hatalmasabb barátját; s azon ürügy alatt, hogy a királyt megakará öletni, s a koronát magához ragadni, Hunyadi Lászlót ellenségei elítélik, s harmadnapra, márt. 17-én a 24 éves nemes fej, négy vágással, vérpadon bukott el ¹⁾).

A minden hazafit megrendítő merényt a nemzet közzugolódással fogadta. Hunyadiné zsoldosokat fogad, Szilágyi Mihály, testvére pedig a békétlenek élére áll... Mátyás kiszabadtása lőn a jelszó... Szilágyi Erdélybe jő, azt elfoglalja, mert a szászokat kivéve, mindenütt nyilt karokkal fogadák ²⁾). A békétlenek egy más csapata Budáig száguld. A király fejére a vész mindenfelől tornyosul. A török készül. A császár szintén fegyverben áll. Máj. végén Bécsbe fut, Hunyadi Mátyást bilincsekben magával viszi. Jul. 13-án Posonyba hongyülés lőn, hol pontok jönnek létre, melyeknél fogva meghatározzák, hogy Hunyadiné Erdélyben Beszterczét, Dévát, Görgényt, Krakkót, Hátszeget s vagy tizenhárom magyarhoni várat adjon vissza, meghatározzák, hogy mig az átadás foly, Hunyadi Mátyás Esztergomban legyen, azután szabadon bocsáttassék... Azonban e pontok teljesedésbe soha sem mentek, sőt Szilágyi Erdélyből Magyarhonba ütött, s a legyilkoltatásban részes urak jószágait rendre dulatá.

Ez alatt a királynak menyegzőt tervelnek, nejlül a fran-

¹⁾ Hunyadiak kora. II. 511.

²⁾ Éder, Felmerhez 134–6. Hunyadiak kora. II. 525.

czia király leányát kéri meg. A lakodalom helye Prága, hová László fényes kísérettel érkezik meg, s várja aráját. Nov. 20-án Sternberg Zdenkonak, egy cseh főurnak fiát keresztvív alá tartja; estve rosszul érzi magát, éjjel görcsei vannak, s nov. 23-án, épen az nap, melyen egy év előtt a Hunyadiaknak meg nem tartott esküjét letette, élte 18-dik évében – meghalt, a méregnek nem minden gyanuja nélkül. Így lépett le tronáról a király, kinek nemes indulatait rossz tanácsosai kifejleni nem engedék.

12. §.

Mátyás király.
(1458–1490).

Hunyadi Mátyás, mint említők, testvére lefejeztetése után, Bécsbe, fogságra vitetett; s onnan V. László parancsára, Prágába hurczoltatott, hová épen a király halála napján érkezett. Itt Podiebrád György, Csehország kormányzója, a kelyhesek feje hatalmába került, ki őt magánál tartá, nagy váltságot remélvén érette... S nem számított rosszul, mert Vitéz János, váradi püspök, Mátyásék egykori nevelője, már 1457 dec. 13-án megjelent, s Hunyadiné nevében a váltság felett mintegy 50,000 aranyban megegyezett.

E közben 1458 jan. 1-re országgyűlés lön hirdetve, melynek mindenki feszült figyelemmel nézett elébe. Király választásról lévén szó: egyik Garát a nádort, másik Ujlakit az erdélyi vajdát akará, a nagy rész pedig, Szilágyi Mihály fegyveres pártja, Mátyást éljenezé. Gara a jövőbe látva, lemondott ábrándjáról, s jan. 12-én Hunyadinéval titkos, de soha életbe nem léptetett szerződésre lép, melyben az eddigi ellenség, bizonyos jó feltételek mellett Mátyás elősegítésére kötelezé magát ¹⁾.

Felgyűltek a rendek, folyt a tanácskozás; Hunyadiné is feljött; s nem soká Szilágyi Mihály is felérkezett Erdély felől, 20,000 emberrel.

¹⁾ Uj m. muzeum 1851. VI. f. 344. l.

A Pestre gyűlt nemesség egyelőre csak annyiban egyezett meg, hogy idegent ne válasszanak. A körülményekkel alku-
dozó nádor, Gara, jan. 22-én át jött, a gyűlést megnyitá; de
észrevevén az irányt, haladékot kért. Jan. 24-én újra összeül-
tek, s a 15 éves Mátyást, a fegyveres köznemesség zajos
kívánságára királynak választák; s mig felnő, Szilágyi Mihályt
öt évre, ország főkormányzói czimmel mellé adák.

Nevezetes esemény az aristocraticus Magyarhon évlapjain:
egy ember lép trónra, kinek mondhatni nagyatyját nem ismer-
jük... A legélesebb tiltakozás az idegenek trónravágyása elle-
nében. S örök büszkesége Erdélynek, hogy őt éppen Erdély,
annyi jó hazafi fészke szülte, ezen szerencsétlen országrész,
mely ennyi honfiai érdemei mellett is, folyvást mint külön tar-
tomány kezeltetett.

Mindjárt fényes követség ült fel, mely a fogoly gyerme-
ket, mint királyt köszönté... Febr. 9-én Mátyás eljegyezte Po-
diebrád leányát... Leszámlálták a váltságpénzt... S Podiebrád
őt a hon határán átadá a reá váró kíséretnek.

Szilágyinak, mint kormányzónak első gondja volt, hogy
a szerencsétlen Hunyadi László tetemeit Budán a meggyalázó
síróló kivételé, s Erdélybe hozatá Gyulafejérvárra, s nagy pom-
pával atyja mellé helyezteté, a nagy templomba, hol sarko-
phagja ma is látható ¹⁾.

Egyelőre tehát Szilágyi folytatta a kormányzást. Még Má-
tyás bejövetele előtt, jan. 31-én, a vele tartott Kolozsvár
részére nevezetes okmányt ad ki ²⁾, melynél fogva itt, hol a
magyarok a szászoktól folyvást nyomattak, s csak öt évvel az
előtt vihettek ki annyit, hogy a magyarutczában fekvő szent-
péteri templomba magyar káplánt is kaphassanak, s hol a ma-
gyarság decemberben kardot rántott a tisztujításnál: azon jo-
gokat kapá, hogy ezután egy évben magyar, másban szász
legyen a bíró, s a tanácsot 6 magyar és 6 szász tanácsos ké-
pezze, s az esküdt közönséget 50 magyar s ugyanannyi szász

¹⁾ Thuróczi P. IV. Cap. LXIV. Bonfin, Dec. Libr. IX. Hunyadiak k.
Okl. CCLXXXIII. sz.

²⁾ Hunyadiak k. Okl. CCLXXXIII. sz.

választott polgár alkossa; s hogy a város javadalmait egyenlően élvezzék ¹⁾).

Az ifju de mély elméjü Mátyás azonban Szilágyi főkörmányzóságát csakhamar megunta, s a feltételeket, melyek mellett azt elfogadta, nyügnek nyilvánítá, s azoktól minden áron szabadulni igyekezett. Országgyűlést hivatott össze, e feltételek alól magát feloldoztatá; Szilágyit kormányzóságától fölmenté, s a néhány faluval megtoldott beszterczei grófság adományozásával kívánta veszített hatalmáért kárpótolni ²⁾).

A heves, s érdemeit érező öreg ur Mátyás e fellépését oly zokon vette, hogy (1458) jul. 26-án Gara és Ujlakival Mátyás ellen véd és dacszövetséget irt alá. A nagybátya és öcs között lappongó idegenkedés mind mérgesebb lett, s tüzére Szilágyi heveskedése csakhamar olajat öntött. Mint említők, Besztercze, elajándékoztatását is nehezen tűrte, s miután a várnagyok is embertelenül bántak velök, a Szilágyinak lett adományoztatás új ingeréből a beszterczei grófság fészket, a várhegyen feküdt várat, most szétakarák hányni. Szilágyi e hirt az Alföldön vette, hová a török mozdulatai kémlelésére vala rendelve. Azonnal serge egy részét felülteté, Besztercze alatt terem, azt megrohanta, bevette, lakosait összevagdaltatá, s a városnak tüzet adatott. Nem volt elég, innen a beszterczeieket segítő szebeniek ellen fordult; azonban városuk erős kőfala elhárítá róluk Besztercze gyász-esetét ³⁾).

E menthetetlen merény Mátyás királyt annyira felbőszíté, hogy, mivel e közcsend háborítást az ország határai fedetlenül hagyásával hajtá végre: Mátyás maga szállt a határ védelmére; sept. 1-én Szegeden volt, s mire Szilágyi győzelmesen visszatért, őt elfogató, s nem nézve hogy ő anyjának testvére, Szilágyit meg akará öletni.

Szigorunak kelle lennie, mert Szilágyi példáját ellenei szintén követték: felmondák az engedelmisséget, s Fridrik császárt akarák behívni, ugysis nála volt a korona. Mátyás ezek

¹⁾ Okl. Kemény Fundgruben. I. 75–79.

²⁾ Okl. Schesæus 242.

³⁾ Teutsch, Geschichte d. Sieb. Sachsen 176. Hunyadiak k. III. 98.

ellen is hasonló határozottsággal lépett fel, mind leraká őket, s méltóságukat hiveivel tölté be. Így lön erdélyi vajda Rozgonyi Sebestyén s Lábatlani János, székely ispán pedig Paksi László ¹⁾). Ez erélyes fellépésére a dec. 6-ára egybehívott országgyűlés már oly pontokat irt alá, melyek a hazai pénz és hadügy kívánatos szervezését lehetségessé tették. Mátyás nagyratörő gondolatait sok minden korlátolá, de ezek legfőbbike az, hogy a magyar szent korona idegen földön volt, Fridrik császár kezében, mely miatt Mátyás mind e napig nem volt koronás király, mi a dynastikus magyar nemzet szemében roppant sokat ártott. Mélyen érezte ezt a nemzet geniusát jól ismerő Mátyás, s a mit nyomosztó körülményei engedtek, visszakaphatására mindent meg is tett. De tudták ezt egyszersmind a békétlenek is, s erre számítva a Hunyadiház ellenségei, néhány főúr s néhány Árpád párduczbőrébe bujt idegen 1459 elején Neustadtba gyűlt, köztök Erdély püspöke Bachino Máté: Fridriket febr. 17-én királyuknak tevék, s márt. 4-én a kéznél lévő koronával megkoronázzák... Oly tény, mely a hon érzületével, mely mondhatni a porig nyult, csakhogy ön nemzetéből állitson királyt, sehogy sem egyezett. A fiatal Mátyás és pártja a hangulatot ismerve, fellépett; a nemzet, mely Mátyásban a nemzeti önállás napjai párkáját látta, mellette felkelt, ápr. 7-én Körmenátnél csatát állnak, melyben Mátyás veszt ugyan, de néhány nap mulva győzelem koszorúzú csatáját: a pártosok megbuktak, s főnökei nagy része hűségét felajánlá.

Jókor, mert a török a szomszéd tartományokban dúlt, s Magyarországra is bebecsapott. Hogy Fridrik ellen a korona visszanyerésére annál biztosabban működhessek, nagybátyját, Szilágyi Mihályt világosvári fogságából a Tisza mellé hívá, vele kibékült, őt Erdély kormányzójává nevezé, s egyszersmind Alsó-magyarország főkapitányává tévén, a törökök elleni fővezérséget reá bizta ²⁾... Bár engesztelés és szigor az ellenpárt sorait egyre gyengité, Mátyás mivellirozó politikája, s az hogy

¹⁾ Katona, Hist. Crit. XIV. 457. Hunyadiak kora. III. 111.

²⁾ Katona, Hist. Crit. XIV. 457. Hunyadiak k. III. 166.

öt ellenségei s különösen a török ellen elégségesnek nem gondolák, a hon egy részét folyvást izgalomban tartá. Következtében az erdélyi három nemzet november végén Medgyesen közgyűlést tart, s az 1437-ben kötött uniót egymás között azon hozzáadással újítja meg, hogy ha a király valamelyik nemzet kiváltságait megtámadná, fegyverrel is ellent álljanak; s ha e célból bár kit is Erdélybe küldene, azt még tanácsával se támogassa senki, vagyona elvesztése terhe alatt ¹⁾. Ugyanazon gyűlésen Miklosvárszék Hidvégi Bálint, Bölöni Péter s más felhatalmazottjai által panaszolja, hogy Sepsi-szék magába akarja keblezni; s bár Sepsi-székét Kálnoki András, kilyéni Székely Antal, zaláni Daczó János védelmezék: Lábatlani János vajda és ispán aláírásával Miklós-várszék nov. 26-kán okmányt kap, melyben a töröshöltvényi és királykői várak várnagyainak meghagyatott, hogy a panaszos székely széklet jogaiban fegyverrel is megtartsák ²⁾.

A haza fiaitól rettegett vihar egyidőre elvonult, a kedélyek lecsillapultak, s a dolgok rendében Mátyás azon főtörök vesét, hogy a koronát visszakaphassa, csak is egyes másodrangú jelenetek szakítják meg. Ilyen az, hogy a hős Szilágyi az Alföldön a beütni akaró törökkel 1460-ban megharczol, mindenek bánatára fogságba esik, s Konstánczinápolyban fejét veszti. Ilyen az, hogy Drákula, oláhthoni vajda vérszemet kap, Erdélybe üt, Dán egykori oláh vajdát, Fogaras földén fölkeresi, Omlást feldulja, Fogarast ostrom alá veszi, vetélytársát itt aug. 24-én elfogja, s kivégezteté ³⁾.

E közben Mátyás király 1461-ben Podiebrád Katalint, cseh király leányát, Budára hozatja, s a beteges hölgygyel, kit szerződésileg jegyzett vala el, menyegzőjét májusban megtartá ⁴⁾. S ipjával egy célra dolgozva, a korona kikaphatására háborút kezd Fridrik császárral, mely 1462-dik évre is áthu-

¹⁾ Teutsch, Geschichte 181. Éder, Felmerhez 149. Árpádia III. 40.

²⁾ Lőcsei féle Székelyek constitutioi 37–44.

³⁾ Teleki, Hunyadiak kora III. 195.

⁴⁾ Mint igénylik ez évben (1461) jött a legelső törökbuz a Erdély földére. F. M. Orsz. Minerva 1834 210. l.

zódott, de azon meglehetősen eredménynyel, hogy a császár a koronát jó váltságdíjért kiadni hajlandónak mutatkozott.

A korona kiváltása foglalkoztatott minden kedélyt. A mellett a török is készült. Erdélyben új, erélyes főnökök lépnek fel: Szentiványi György és Gebarth Benedek alvajdák mellé, a király rokona, dengelegi Pongrácz János vajdának, Kaplai Miklós pedig püspöknek jó, s Buzlai László fellépésére kit Magyarországból küldtek, a korona kiváltására Erdély minden kapuról egy arany forintot ígért ¹⁾.

Mig ezzel foglalkoznak, érkezik a hír, hogy a szultán 250,000 emberrel Oláhországot előntötte. Mátyás, hogy a történhető vést elhárítsa, Erdélyben terem, először jelenik meg mint király szülőföldén, sept. 17-én Tordán van ²⁾, itt esett értésére, hogy a szultán csak is Vlád Drákula, a kegyetlenségekben találékony, s a karóban kinlódó törökök közt lakomázni szerető oláhhoni vajda kivetésére jött; s hogy legyőzvéen őt, sergeit visszavonta... Rádul az új vajda Erdélybe jó, s hódolatát leteszi; mire Mátyás a menekült Vládat, kire számtalan ártatlan erdélyi vére kiáltott, megfogató, s Nándorfejérvárra fogságra vetteté... Mátyás tovább mulatott Erdélyben, többek közt látjuk tőle, hogy dec. 9-kén Medgyesen Kászonszék kiváltását, önállóságát, mit még Zsigmondtól nyert vala megerősítette ³⁾... Hogy a szászokban még most sem bizott, mutatja, hogy ez években a szebeni ispánság s beszterczei várkapitányságban két magyart, szentiványi Székely Mihályt s Héderfái Istvánt találjuk ⁴⁾.

A török bár nem ütött be, Mátyás király saját és a hon érdekében szükségesnek látta, hogy minden esetlegességgel szemben harczkészen álljon. Nehogy a török meglepje, Fridrik császárral békét kötött, s harczy erejét szervezé. E végre 1463 elején nagyszerű országgyűlést tart, végzéseket hozat, melyek előszavában Erdély jelenvoltsága is emlittetik ⁵⁾. Erdélyben

¹⁾ Árpádia. III. 41. Hunyadiak kora. III. 249–250.

²⁾ Katona. Hist. Crit. VII. 548.

³⁾ Kállay, A székelyek eredete 188

⁴⁾ Gyanithatólag 1460–5 közt. Éder, Schesæshoz 238.

⁵⁾ Kovácsóczi, Árpádia. III. 13.

szintén nevezetes tartományi gyűlés lesz, hol János, bazeni és szentgyörgyi gróf, erdélyi vajda elnöklete alatt, többek közt, a népfelkelés módját tüzetesen szabályozzák, mit Mátyás király (1463) sept. 20-án erősített meg. Tudjuk, hogy ez időben Erdély rendes hadereje mintegy 40,000 fő, azonban ha a szükség úgy kívánta, lármafák meggyújtása vagy véres kardhordozással jelt kapván, minden köteles volt fegyvert fogni. Ez eset küszöbén állva, következő szabályt állítottak fel: minden ház fegyverest állít, s ez alól annyira nincs senki kivéve, hogy az öreg földbirtokosok vagy özvegyasszonyok mást, még pedig hasonrangut tartoztak felültetni; a felgyült haderőből, a török beütésnek inkább kitett hunyadmegyei nemesség $\frac{1}{3}$ -da a kevésbe kitett megyékbe $\frac{1}{4}$ -de, a jobbágságnak pedig $\frac{1}{5}$ -de hon maradt a kebelbeli szélek és kastélyok védelmére; a székelységnek $\frac{2}{3}$ -da tartozott kilépni; a megyéket az egyik főispán a székelyeket főkapitányaik tartoztak vezetni; az egésznek fővezére, ha két vajdánk van, az egyik, ha csak egy, akkor a fővajda, az alvajda hon maradván; s meghatározzák végre, hogy a megyéken és székelységen folyvást lustrák, szemlék tartassanak, hogy az adandó jelre minden perczben felkelhessenek ¹⁾.

A szervezés megkezdődött, de úgy látszik annyira felzudítá a népet, hogy nem csak a török, hanem a nép is féltelmessé kezdett válni, mit a külről szitott oláhság ellenséges magatartása még magasabbra fokozott. Mert alkalmasint e kort festheti Mátyás király azon rendelete, János bazeni gróf vajdánkhoz, miszerint az erdélyiek felküldött követe Kemény Gergely és Fibulus Gotfrid előadására meghagyja, hogy az égetéshez, rabláshoz fogott oláhokat fegyverrel ültesse le, s főnökeiket fogassa s irtsa irtalmatlanul, mert e nép nem ért meg szabadságra ²⁾. Hogy ez időben a nép izgalma csakugyan aggodalomba hozta volt Erdélyt, azt egy nevezetes okmány támogatja, melynek alapján leghatalmasabb főuraink, mint farnoszi Veres Benedek, somkereki Erdélyi Miklós, Zsúki

¹⁾ Okl. Kovachich, Scriptores Minor. II. 384.

²⁾ Okl. Tud. gyűjt. 1830. III. 104. 1. A kelet azonban okvetlen hibás, mert János gróf vajdasága ez évekre utalja.

Mihály, Bethlen Márk és Antal, Toroczkai Ilyés, medgyesfalvi Alárdi László, Kecseti László, Apafi Mihály, ifj. Vizaknai Miklós, (tán harinai) Farkas Mihály, az alvajda id. Vizaknai Miklós előtt minden megtámadó s különösen minden kober nép megrohanása ellen egymásnak kölcsönös oltalmat fogadtak ¹⁾). Ártatlan lépés, melyből nem soká forradalom nőtt ki magát...

Ily előzmények közt jelent meg Ali bég Magyarhon határain. Azonban János vajda ott állt, s többire székelyekből álló táborával az alkalmatlan vendéget oly tüzesen fogadta, hogy kéntelen volt magát a Dunán visszavonni ²⁾).

A vész elvonult, s Mátyás minden gondját a korona érdekére fordíthatá. Követeink folyvást alkudoztak, minek valahára azon örvendetes eredménye lön, hogy a szerződést jul. 19-én aláírták, s a koronát, a magyar nemzet kegyelete e bálványát, mivel egyik gyenge királynénk menekült volt hozzája, Fridrik császár, jul. 24-én, 60,000 aranyért kiadta ³⁾). Mi 24 évi távollét után nagy pompával hozatott Budára.

Mátyásnak a török még azon örömet sem hagyá, hogy a korona Budára érkezte ünnepélyén jelen lehessen, e napokban Bosniába kellett indulnia. Lement, diadalról diadalra szállt. Az ifju hős Jaicza ostrománál személyes bátorságának hírének megalapította; ugyanitt vingárdi Geréb Mátyás, unoka vére, egy párbajt kereső törökkel szemben a magyar seregnek szintén becsületet aratott. Mintegy 60 várat foglalt vissza a töröktől, s csak a zord tél előtt tért vissza a győzelmes király Budára, hová 1464 febr. közepén tartá bevonulását; mit azon fájdalom keseríté, hogy neje, Podiebrad Katalin, szerencsétlen szülés következtében halva feküdt.

Ily fényes előjáték után következett be a nagy nap, a koronázás nemzeti nagy ünnepe, márt. 29-én, mely napon a husz éves Mátyás, a 60,000 arannyal megváltott ereklyét, alkotmányos szabadságunk e jelvényét, fejére tehette.

¹⁾ Okl. gr. Kemény J. Diplomatariumában.

²⁾ Bonfin, Dec. III. Libr. X.

³⁾ Hunyadiak kora. III. 336.

Vannak idők a legalkotmányosabb nemzetek történetében is, hol csak is diktátorság vezet czélra, ilyen volt az idő melyben Mátyás fellépett. Érezte, hogy nagy vészek idején, az alkotmányosság az exigentia tanával, a politikával gyakran összeütközésbe jő: a lét és nem lét feletti küzdelme hat éve mozzanatait ily szempontból intézte. Most biztosítva látván trónát, alkotmányosabb térre léphetett. Már a koronázó országgyűlésen megerősíté a nemzet alaptörvényeit, jogait, kiváltságait; Erdély jogairól is megemlékezett, azonban azon sokat jelentő megjegyzéssel, mennyiben azok megtarthatók ¹⁾).

Hogy az eddig Fridrikhez szító erdélyi szászokat meglepje, szintén Fejérvártt egy nevezetes okmányt irt alá, melynél fogva megengedé, hogy a szász ispánságot, Szeben királybiróságával kapcsolatba hozhassák, magok választhassák, még pedig egész életére ²⁾. Nevezetes engedély magyar királytól, mi mig egyfelől nemzeti türelemre mutat, másfelől nemzeti nagyságunk önérzetének legbiztosabb tanujele. Nevezetes octroirozás Mátyástól épen azon időben, melyben Angliában a norman, szász és britt összelegyítése már bevégzett tény, s Franciaországban XI. Lajos a frankot, gallt erőhatalommal olvasztja: Mátyás, illetőleg a magyar, összeolvadást nem erőszakolt, mert nemzetisége oly erő volt, az olvasztásnak annyi erejével birt, hogy miként az egykorúak megjegyzék: Erdély különböző nemzetei közt is alig találhattak olyat, ki magyarúl nem beszélt ³⁾).

Hogy Mátyás e lépte őszinte volt, mutatja engedményezései folytatása, miszerént az atyjától, Hunyadi Jánostól, épített várat Besztercze felett, hogy őket a várnagyok zsarlásaitól megszabadítsa, 6000 ftért, mely pénzt azonban hadi készületekre fordított, (1464) jun. 4-én az említett városnak engedé, megparancsolván aug. 14-én Zobi Péter várnagyának, hogy a várat minden szerelvényeivel Besztercze birtokába bocsássa.

¹⁾ 1464 Decr. 13 art.

²⁾ Kurz, Magazin II. 143. A szász nemzet főnökét ez ideig Comes provincialis, ez idő után, szebeni ispán vagy királybirónak nevezték; 1796-an az ispánság a szebeni királybiróságtól elválasztatott volt. Transilvania II. 97. l.

³⁾ Tud. gyűjt. 1829. IX. 82. l. Schwandtner II. 251.

Arra hogy egyes hiveit is letudta kötelezni, megemlítjük, hogy most említett Zobi Péternek (1464) febr. 12-ről több falvak között Sajót, Paszmost, Erkedet, Tekét adományozá ¹⁾; s hogy Fogaras földét, mely ez ideig a havasalföldi vajdák hitbizománya volt, ez év jul. 24-én, különösen királylyá választatása körül szerzett érdemeiért, egyik erdélyi rokona, vingárdi Geréb Jánosnak s fiainak, a később oly nagy szerepet játszó Péter, László és Mátyásnak adományozá ²⁾.

A következő 1465-dik évben Besztercze iránti kedvezményeit tovább folytatja: márt. 7-ről megengedte a városnak, hogy a Hunyadiféle várat lerontathassa, s köveit a város kőfalaztatására fordithassa; a beszterczei grófságnak még címét is eltörölte; s Beszterczét szabad városi jogaiba visszaállítá ³⁾. Kolozsvár érdekében szintén fellépett, s Péter kolosmonostori apátnak, azon felmerült panaszra, miszerint az uradalom jobbágysait a városba költözni nem engedi, meghagyja, hogy azt többé ne akadályozza ⁴⁾.

A székelyekről sem feledkezett el, bazeni és szentgyörgyi gróf János vajda és székely ispánnal 1466-ban egybehivatván, egy okmányt szerkeztésére nyujta alkalmat, melynek alapján minden szék 12 ülnököt kapott, kiket eszten-dönként a nép maga választott, s kiktől a per Udvarhelyszékre mint anyaszékre, onnan az ispán s végül a királyhoz

¹⁾ Fejér, XI. 499. A beigtatási okmány a budai orsz. levéltárban.

²⁾ Fogaras birtoka felett hosszas vita kezdődik. Erre 1467-ben a magyh. orsz. gyűlés meghatározza, hogy Fogaras, Omlás, Radna uradalmait Moldva s Oláhhon fejedelmei menhelyekép kéznél tartsa a kormány, senkinek se adományozza el. (Katona XV. 240. Árpádia III. 49). Azonban a szászok kéz alatt magoknak adományoztatják (Marienburg, Geographie II. 140); Bethlen Domokos, alvajda, 1469 dec. 8-án beigtatásukat elrendeli, (Kemény, Not. Cap. I. 183). Geréb ellentmond, Mátyáshoz folyamodik, ki a szászokkal 1471-ben visszaadatja (Fejér, XI. 501). A szászok 1472-ben új adományt eszközölnek (Marienburg I. 140); de a Gerébek kezén maradt (Kemény, Not. Cap. I. 184).

³⁾ Éder Schesæushoz 244. és Hunyad. k. Oklevélt. CCCLXI. sz.

⁴⁾ Okl. Éder Schesæushoz. 218.

lön fellebbezhető ¹⁾). Kapák e szerint a székelyek második ismeretes írott alaptörvényeiket.

Mátyás király bel- és küllelleneit lecsillapítva, a hon miveltségének tovább fejtésére gondolt: a tudományosság fészke Olaszhon levén, onnan írókat és másolókat édesgetett be, Budán az egyes példányairól maig is ismeretes könyvtárát megkezdé; s egyetem alapithatása végett a pápához folyamodott ²⁾. Hogy minő lépések, arra megemlítjük, mikép Európában az olasz miveltségen kívül más még nem létezett, s hogy az angol és francia iróadalom is csak a következő században vette kezdetét, s hogy a könyvnyomtatás bölcsőjében vala ³⁾.

Az európai eszmék, miknek Magyarország kapui megnyitak, a könyvet nem szerető nagyokat, kiket a papság tudatlanságban tartott, izgalomba hozták. Mátyás király, miként nyugot Európa egyik legnagyobb királya, a centralisatio nagy mestere, XI. Lajos francia király (1461–85) a nagyok ellen diplomatai harczot kezd: hogy a születési és papi aristocrazia igényeit lejobb hangolja, az észet és katonai talentomot pártfogolni, fejleszteni kezdé. Mert látta a mindenfelől tornyosuló véaszt, hatalmat akart a kormánynak, s fájdalom, nemzetünk féltékeny nagyjai e léptekben csak alkotmánytapodást láttak.

Mátyás a hon ügyeit európai színvonalról nézte. Belátta, hogy leghatalmasabb ellensége a török, s egyetlen barátja a kereszténységet féltő pápai udvar. Azonban azt is jól tudta, hogy nyugoton sincs veszélyes ellenség nélkül. Scylla és Charibdis közt evezünk, s a nemzet ifju erejében, ragaszkodásában kissé túlbizva, a kettős titkos terv megoldásához fogott. Kelet és nyugot ellen egyiránt készült. A haderőt már 1463-an szabályozá; most kincstárát is rendezni akarta. E végre 1467 böjtjére országgyűlést hirdet, hol a közjóvedelmeket alapos revisio alá véteti, s többek közt az addigi kamaranyereség s királyi bér névleg és tényleg eltöröltetett, s helyébe királyi

¹⁾ Kállay, Székelyek Ered. 172. 182. l.

²⁾ L. Bővebben Budai Ésa. Histor. I. 240–42. l.

³⁾ Az elsőnek mondható nyomott könyv 1457-ben kél. Mainzban Tud. gyűjt. 1817. 71–75.

kincstári adót hozata be; a kiváltságolt osztályon kívül mindent adó alá vetett; az erdélyi göröghitű oláhokat, kik eddig a katolikus papságnak tizedet nem adtak, s a kamara nyereségtől is mentek voltak s csak az ötvenedet fizették, tized alá vonta ¹⁾; a vámot, harminczadot, mely alól, már az ország nagyrésze kicsuszott vala, a nemességen kívül, minden másra kötelezővé tette.

Ily végzéseket volt képes Mátyás király keresztül vinni, melyek által természetesen a kincstár ügyén segítve volt, de nem voltak minden visszahatás nélkül, mi különösen Erdélyben mutatkozott ²⁾. Hogy a szászok csakhamar terheltetve érezék magokat, látjuk Mátyás (1467) máj. 30-án kelt rendeletéből, mely a szászok azon panaszára kél, miszerint ők szabadalmaiknál fogva eddig harminczad-mentesek voltak, s most már koronavámmal terhelhetnek: Mátyás, ha úgy volt is nem tágit, bejövő és kimenő árucikkeiket vám alá veti ³⁾. Az adó behozatala s harminczad szigorúbb kezelése végül is azt idézte elő, hogy Zala nem akarta kivetni; Tótország visszautasítá; Erdély pedig éppen alkalmat vett belőle Mátyás ellen fegyvert ragadni.

Szomorító jelenet; de egyszersmind erős tanujele a magyar nemzet alkotmányos érzetének. A mint e pénzügyi munkálatokat alkalmazni akarták, Erdély főurai, kiket négy év előtt egymásközt véd és dacszövetségre lépni látánk, Kolozsvártt összejöttek, s meghatározzák, hogy az új rendszabályok ellen fegyverrel is tiltakozzanak. II. Endre alkotmánylevele értelmében joguk volt ugyan, de oly időben éltünk, hogy nem a volt a kérdés mi jogos, hanem mi tanácsos. A főurak leghevesebbike farnosi Veres Benedek, kiről mert neve nem hangzik, meg kell jegyeznünk, hogy mint mezőszegi is kalotaszegi nagy birtokos, Farnas, Valkó, Közép- Alsó- és Felső-Föld, Ivántelke, Keleczel, Ujfalu, Bogát, Száva, Szent-Jakab, Márkháza, Bocz ⁴⁾, Tamásfalva, Topa, Szent-Mihálytelke, Ná-

¹⁾ Mit a kormánynak fizettek. Battyáni, Leges Eccl. III. 529. 609.

²⁾ L. összeállítva a történészeket. Katona, Hist. Crit. XV. 224.

³⁾ Teleki, Hunyadiak kora. Oklevélt. CDXXXIV. sz.

⁴⁾ Bocz Kolozsvár melletti Szúcság melletti feküdt, templom helye most is látszik, Szúcság határán.

das, Detre, Tóhát, Tordalaka, Kook, Gyéres, Mindszent, Bőő, Őrke, Fülpös, Tancs, Ölyves, Szt.-András földesura, s e szerint egyike legtekintélyesebb nagyjainknak azon időben; sokan bele vegyültek, de a lobogót úgy látszik a tűzezebb Veres vette kezébe. Azon ürügy alatt, hogy csak is rohamkérvénynyel akarnak Mátyás elé járulni, alant és fent sok követőre talál- tak. A székelység magatartásáról mondhatni semmi adatunk, gyaníthatólag mint adómentes nép, nem szerepelt. Ellenben a százszok tárt karokkal fogadták a mozgalom minden mozzana- tát; s mert a két Zápolya, mint a szepességi százsz városok urai kiküldöttüket bocsátottak közéjük, ovakodó természetök mellett is, tán mint akarták volna is, méjjebben merültek bele. A megyék pedig, Hunyadot kivéve, teljes forradalmi szint öl- töttek. A szokatlan adó által felzaklatott kedélyek Mátyásban csak a kiváltságtapodót látták, kényurnak kezdék kiabálni, felmondák a függést, fegyvert ragadtak, s Thuróczi szerint új fejdelmet, Bonfin és a Magyarhonba hatott hír szerint pedig éppen más királyt választottak ¹⁾.

Ha a két öreg történésznek a részletekben igaza volna, érdekes lenne a kérdést felvetni: vajjon Magyarhontóli külön szakadás vagy a magyar trón új betöltése merült-e fel. De uaglátszik egyik sem. Lehetséges, hogy a vérmesebb remé- nyüek, elcsábítatva a szomszédunkban alakult függetlennek terjesztő oláh vajdaságok példájától, nem gondolva meg, hogy apró szabad államok császárságok mellett meg nem állhatnak, ilyesmire gondoltak; azt is meg kell engednünk, hogy abból mikép a forradalomban magyarhoni főurak is voltak keveredve, tán Mátyás megbukása esetében a gazdag s hercegekkel só- gorosodott magyarhoni főur, János bazeni és szentgyörgyi gróf és erdélyi vajda trónraléptetésére gondoltak: de az eddigi hie- delem ellenében azt kell mondanunk, hogy király választásra még nem is gondoltak volt, s az egész mozgalom sokkal bé- kézebb szint viselt, mint azt a hír Budára a király fülébe vitte.

Mátyás király a leverő hír hallattára a törökre kész se- regből 8000 lovas s 4000 gyalognak parancsot ad. A forra-

¹⁾ Bonfin Dec. IV. Libr. 1, Thuróczi Chron, P. IV. C. 66.

dalom főnökei a közlő csapás elhárítására összeülnek, (1467) aug. 18-kán, Kolozsvártt egy összeesküvésű okmányt irnak alá, melynélfogva János és Zsigmond bazeni és szentgyörgyi grófokat, s monyorókereki Elderbach Bertholdot a három erdélyi vajdát és székely ispánt, s az alattomban, távolról közreműködő Zápolya Imre és István Szepesség urait igazgatokká, vezérekké nevezik, nekik feltétlen engedelmisséget esküsznek, s azon esetre, ha, mint mondák, Magyarhon és Erdély alkotmányos szabadsága elnyomója ellen csatasíkra kelene szállani, egymásnak élethalálra fegyveres támogatást ígértek.

Merész fellépés, kár hogy részleteit teljesen nem ismerjük; de a mily merész, ép oly hatalmasok a férfiak, kik ez okmányt aláírták, méltók hogy közelebbről ismerjük. Első id. Losonczi (Bánfi) László, Csicsó és Bálványosvár s a két uradalomhoz tartozott 66 falu ura; Zsúki Mihály, Zsúk, Vista, Magyar- és Oláh-Kályán, Magyar- és Oláh Sármás, Aszszonyfalva, Bóré, Omboz birtokosa; harmadik a már említett Veres Benedek; továbbá Gerendi Mihály; Iklódi Márton, Iklód, Szopor, Őr, Poklostelke, Vajdaháza, Fűzes, Kecskéhát, Köblös, Kékes, Péntek földesura; végre somkerekai Erdélyi István, Ilosvai Péter; medgyesfalvi Alárdi László, Nagylaki Márton, Toroczkai Ilyés, Haranglábi György, Borosnyai Péter sepsi, Tárkán Bálint csiki, Szövérdi Bálint marosszéki székelyek, mind gazdag főurak, magok, s nemzetök nevében, kikhez néhány szász város királybírái is csatolák magokat, mint a szászföld tolmácsai¹⁾.

Ezen okmány, mely mint a forradalom szervezetének alapja, fejdelem választásról nem szól, inkább köztársasági iránynyal bír. Körülbelől a napon, melyen a főurak ezt Kolozsvártt aláírtak, Mátyás Budáról leindult, aug. 31-én Debreczenben van. Bonfin szerint e tájról, a Királyhágon át tört Erdélybe; de a jobban értesült Thuróczi szerint, vagy mert itt ellentállásra talált, vagy mi valószínűbb, mert az alkalmazott sergek az alvidékekről indultak: Mátyás sept. elején, Déva fe-

¹⁾ Okl. Notizen-Blatt. Beilage Z. Archiv f. Kunde Öster. Geschichtsquellen. 1852. 13. sz.

lől egész váratlanul reájok csap, a határon állt csekély őrséget szétverve, egyszerre a fellázadt Erdély szívében terem, s villámgyorsan Tordáig nyomul.

A király ez erélyes fellépését teljes siker koszoruzta. Az ábrándok oszolni kezdtek. A táborozó tömeg nagy része, mely nem csatázni, hanem csak kérelmezni gyült össze, haza oszlott; a főnökök pedig Kolozsvárra huzódtak. Mátyás a könnyű győzelmet látva, Tordáról a felkelteket felszólíttatja, hogy fegyveröket tegyék le, s hozzá hódolatra jőjenek. A király e magyar őszintesége lefegyverzé elleneit. Kolozsvártt fontolóra veszik e felszólítás horderejét: a felkeltek egyrésze, mert Mátyás az igazságos jellemét még nem ismerte, szétfut, rejtezésben keres menedéket; a zászlóvivő, Veres Benedek és testvére János, Lengyelországba futnak, honnan a forradalom tüze szítva volt ¹⁾. A többi főúr gyászt ölt, s fényes kísérettel Tordára jő, élőkön a forradalom főnöke János vajda állt, s a király elé borulván, azon reményben, hogy a király nagylelkűsége nagyobb mint bűnök, magokat feltétlenül feladák... Jól számítottak, Mátyás úgy tett, mint egy hatalmas igazsága érzetében bizó királyhoz illet... a megtérőknek teljesen megengedett... S mire sept. közepén Kolozsvárra, gyermeksege óta másodszer látott szülővárosába bévonulását tartá, ott álltak a lázzadás főnökei mint kegyelmének tanujelei, s forradalmi tábor többé nem létezett.

Történetünk egyik legszebb lapja lett volna e tragikus esemény, ha itt elvégződhetett volna; de úgy akarták a végzetek, hogy ebből nemzetre és királyra szégyenfolt háromoljék. Mátyás ugylátszik magához méltó lovagiassággal akart eljárni, nem számított arra, hogy a bizalom megszakadt hurját nemzet és király közt oly nehéz összeforrasztani. Szabad választást engedett a megtérés vagy honbóli távozhatás között, erre tíz napot tűzött, még pedig azon kedvező feltétel mellett, hogy azok, kik magokat az önszáműzés szomorú gondolatjá-

¹⁾ Veres B. Lengyelországban halt el, jószágait ismeretlen egyéniségek kapák. L. Conventi Transumt. a főkorm. levélt. XIV. 218. 322. V. 321. IV. 422. X. 145.

ra határozzák, minden vagyonukat magukkal vihetik, még pedig biztosító okmány mellett. Egyszersmind Tordára, oct. 3-ára tartományi gyűlést hi össze, hol a midőn a megtértek gyér során végig néz, a szigor, szablyájához nyul, a főnököket, mint Veres Benedeket és Jánost, idősb, és ifj. Losoncz (Bánfi) Lászlót és Zsigmondot, Iklódi Márton, Dobokai Miklóst, Kecseti Lászlót, Drági Istvánt és Zsigmondot, Bogáti Lászlót, Fejérdi Istvánt, s alább még említendőket mint felségárukat notáztatta, minden jószágokat elkoboztatá, s azokat hivei közt még Erdélyben léte alatt kiosztá; hogy többet ne említsünk, így nyeri a Losoncziak notáján Csicsóvárárt harminczkilencz faluval Szerdahelyi János, Bálványosvárárt 26 faluval a váradi püspökség ¹⁾; a többiek jószágait ismeretlen egyéniségek kapák. Voltak kiket nemességétől foszta meg ²⁾; s mintegy az erdélyi nemesség megalázására azok vérdíját 200 fról 66 fra szállítá le ³⁾.

Kemény büntetés, melyet egyedül a pártosság elnyomásának jószándéka s a pártosok vakmerősége menthet... Azonban Mátyás ha büntetett, tudott kegyelmezni is: Tordán, oct. 3-án Kolosmegyének megkegyelmezett ⁴⁾; Medgyesnek, mert kényszerüségét kimutatá, megengedett ⁵⁾; Brassónak,

¹⁾ Csicsóvárárt Tordán adományozza, hozzá tartoznak többek közt: Pecsétszeg, Hagymás, Kaczkó, Ilosva, Somkút, Galgó, Kaplyon, Bacza, Cs.-Keresztur, Kudú, Kérő, Felőr, Alőr, Retteg, Vajdakamarás (Conv. Transumptumok a főkorm. szék levéltárában. XIII. 314); Bálványoshoz többek közt: Németi, Gerla, Váralja, Szt.-Benedek, Kentelke, Árokalja, Orcz- vagy Szerétfalva, Sófalva, Pusztakamarás; Brassóban 1467 dec. 31-én adományozá.

Iklódi fenébb említett faluit l. Conv. Trans. XI. 589. 882.

Dobokai veszti Dobokát, Hídalmást, Vaskapút, Jenőt, Magyar-Egryet stb. Conv. Trans. V. 423. XI. 1054.

Kecseti veszti Kecsetet, Dengeleget, Harit stb. Conv. Trans. XIII. 85.

Drágiak Sztpétert, Újrakost stb. Conv. Trans. XI. 717. XIV. 359.

Bogáti Sályit, Velkért, Méhest, Ölyvöst stb. Conv. Trans. IV. 318.

Fejérdi Fejérdet stb. Conv. Trans. XVIII. 34.

²⁾ Thuróczi, Chronic. P. IV. Cap. 66.

³⁾ Katona, Hist. Crit. Regum Hungariæ XX. 1459.

⁴⁾ Okl. Katona, Hist. Crit. Regum Hungariæ XV. 231.

⁵⁾ Éder Felmerhezi jegyzetei 153.

mely papjára bizta, hogy a fel vagy nem kelést eldöntse, s az nemre szavazván, hűségben maradt, kiváltságokat osztta ¹⁾; a vajdákat csak is elmozdítá, helyökbe Csupor Miklóst, s a vajdaságot még egyszer viselt rokonát, Pongrácz Jánost, többek közt Diódvár urát nevezvén ²⁾. Azonban hogy az erdélyi vajdaság hatalmát gyengítse, a zonuki ispánságot a vajdaságtól elszakítá, legalább János vajdán túl egy vajdát sem látunk, ki egyszersmind szolnoki főispán is lett volna.

Mennyi történt ezekből valósággal a tordai gyűlésen, nem merünk hozzá szólni. Csak azt sajnáljuk, hogy a katastropha itt sem végződhetett. Bár le volt csendesítve az ország, a megtérni nem akarok mind nem jelentkeztek, hogy a király biztosító levéllel lássa el. Sokan lappangottak, tán új forradalom reményeit hordák keblökben, vagy mert az édes hazától elválni kínosabb volt mint a halál, vagy mert mintsem kegyelmet kolduljanak, szembe néztek minden viharral, vagy mert tán a király haragja csilapultára vártak: – elég, hogy a száműzöttek a hazában maradtak. Vészteljes gondolat. Mert Mátyás, ki törvényeit papiron semmisülni nem hagyá, mint ki félrendszabályok embere lenni nem tanult: katonáit szerte bocsátá a hazában, üldözőbe véteté; s mikor így sem boldogult, s Tordáról elényomulva, Szebenben forradalmárokat talált, azokat megfogatá, s nyolcznak, mint Zsúki Mihály ³⁾, veresmarti Geréb Péternek, Csécs Jánosnak ⁴⁾, azon nap egyszerüleg fejét véteté.

E közben Mátyás hadjáratának folytatásához fogott, mi István moldvai vajdát illeté, ki Pétert, Mátyás hű vajdáját elkergette, az erdélyieket segítség adással bujtogatá, s az oda menekült pártosokkal kezét fogott. Fényes kísérettel ment, oldalán látjuk, a nádort Ország Mihályt, a két új vajdát, Bá-

¹⁾ Heltai, Kronika. II. 81. Sieb. Quartalschrift. VII. 287.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. XI. 500. Hunyadiak kora. III. 538.

³⁾ Zsúki már említett faluit Bezth Jánosnak adományozta, csere után 1468-ban Csupor Miklós vajda kezére jött. Conv. Transunt. III. 201.

⁴⁾ Így vélem kiigazítani, Bonfin ismeretlen nevét. Csécs Szebenvidékiek, Talmácsi örökösök. Fejér, XI. 471. 474.

thori Istvánt, a később kenyérmezei hőst, s több más világi és egyházi nagyokat.

A sereg haladt. A király oct. 18–27-én Szebenben, nov. 1-én Segesvártt, nov. 4-én Baróton, nov. 11-én Brassóban van, s 25-én Moldvának indul. Az Ojtozi-szorosban akar áthatolni, azonban a néhány órát tartó erdőszegélyezett keskeny völgy-szorulatot fával barrikádózva találta, tüzzel vassal utat nyit magának, s némelyek szerint Moldvabányáig, hihetőbben Románig elényomul, ott állást foglal; néhány napot ott mulat; dec. 15-e estvéjén egy székely elébe jő, tudtára adja, hogy István vajda több oldalról közelít s még az éjjen meg fogja rohanni. Ugy volt, István vajda megjött, s az éj setétében négy órai véres harcz folya le, mely alatt Mátyás hátába nyilvessző furodott, s e hadjárat félbeszakítását idézte elő.

Visszatért, sergeit visszavonta, a karácsonyt Brassóban tölté, itt viradt 1468 új évére ¹⁾. Jan. 3-án Brassót és a Barczaságot hú ragaszkodásáért a korona-adó alól felmenti ²⁾; jan. 4-én Besztercze kiváltságait újítja meg ³⁾. Meglévén, útra kelt Buda felé, Brassóból Medgyesnek jött, hol a szebeni polgármester köszönté, ki 15,000 arany, gyümölcs és vaddal kedveskedett ⁴⁾. Jan. 19-én Kolozsvártt volt, hol a forradalmi párt még néhány lappangó fogságra juttatott hőseire törvényt látat, s következtében Székely Mihály, Alárdi László, Vizaknai Miklós ⁵⁾, kik három hó alatt sem okultak, mint pártosok, a kor vad szokása szerint kegyetlenül kivégeztettek. Ennek a forradalom utolsó töredéke is megsemmisült... Mátyás haragja is tetőpontot ért, melyen túl már csak kegyelem tényeivel találkozunk. Jan. 19-én Kolozsvár kebli kormányzatát, melyet tíz év előtt Szilágyi Mihálytól mint kormányzótól nyert vala, megerősíti ⁶⁾; Doboka, Torda, Fejér, Küküllő és Szol-

¹⁾ Heltai Gáspár, Kronika. II. 91.

²⁾ Teleki, Hunyadiak kora. Okl. CDLIII. sz.

³⁾ Ugyanott CDLIV. sz.

⁴⁾ Archiv. d. Vereins. Új folyama I. 149.

⁵⁾ Vizaknai veszti Fejéregyházát, Vessződöt, Bolyát, Hétúrt, Búnt stb. Ernst János kapja Segesvártt 1467 nov. 1-én. Conv. Trans. IV. 664.

⁶⁾ Kemény József, Fundgruben, I. 75.

nokmegyékre is kiterjeszti kegyelmezését ¹⁾, Hunyadmegyének úgy látszik erre szüksége sem volt; a hozzá folyamodott Apafi Mihálynak teljes bocsánatot ad, Nagyfalva, Almakerék, Ebesfalva birtokába visszahelyezi ²⁾; s a szászoknak azon rendelettel mutatja megtért jó indulatát, hogy a megyékre és Fogarasföldre szökött jobbágyaik visszavitetését elrendeli ³⁾.

Rémités és kegyelmezéssel lecsilapítván Erdélyt, jan. végén ide hagyta, Debreczenen át Budára sietett. Mely útjában, hogy a forradalmi érzelmek utolsó szikrája is eloltassék, az elébe jött Zápolya Imrének, kit nagybányai bányanagyságból a Hunyadiház emelt vala ki ⁴⁾, s mégis az erdélyi forradalmat maga is szitotta ⁵⁾, megkegyelmezett. S ez által az egésze a feledés fátyolát vetette.

Az erdélyből győzelemmel megtérő Mátyást Budán a császár és pápa követei várták, hogy őt a csehek mint eretnekek elleni hadjáratra birják. Ipja ellen fegyvert fogni egyelőre nehéz feladatnak tetszett, de a cseh koronávali biztatás, s azon boszontó emlékezet, hogy két honapi kosztját Podiebrád aranyok ezreivel fizetteté meg, s a mellett még aszkoros leányát is nyakába nyomta, s ily kora özvegységre juttatá, végre is győzött. A háboru mellé nyilatkozott.

Megkezdé készüléteit, minek mindjárt az a következése volt, hogy a lengyelektől ingerelt István, moldvai vajda, kit a mult évben Mátyással csatázni látánk, e készülétek valódi indokát nem tudván, megrettent, Mátyásnak meghodolt... Ápril, elején indult meg, Zápolya Imre, Báthori István, mérai Magyar Balázs, Kinizsi Pál s mások kíséretében; köztök volt Csupor Miklós erdélyi vajda is, hon alvajdának bethlen-

¹⁾ Éder Felmerhez. 153.

²⁾ Ign. Comit, de Battyán, Leges Eccles. Regni Hungar. III. 527.

³⁾ Kemény, Notit. Cap. Alb. I. 181.

⁴⁾ Ismeretes elejök diákfalvi Balázs 1426-ban. Fejér. X. VI. 800.

⁵⁾ Teleki, Hunyadiak kora. Okl. CDXLV. sz.

ősi Bethlen Domokost hagyván ¹⁾. S megnyilt mások érdekéért a háboru kapuja, melyet aztán alig biránk bezárni.

Mátyás győzelemről győzelemre viradt. S addig a hon a töröktől rettegéssel tölté napjait, miért Pongrácz vajda jun. 12-én még a szászokat is fej és vagyon vesztés alatt felkelésre szólítja ²⁾... Aug. 14-én Olmüzből rendelkezik Pogány György erdélyi koronai adószedőnek, hogy a Verestoronynál bejövő mellékvámokat, mit a szászoknak az itteni várak fentartására adott, engedje nekik ³⁾.

Morvában tett győzelmei után, Mátyás, hogy a háboru terheit felejtse, Posonyban országgyűlést tart, hol engedékeny törvényeket hozat. A gyűlés végével egyesekre is kiterjeszté figyelmét. Posonból a szászoknak több kedvezményt ad, többek közt, meghagyja Brassó panaszára az erdélyi pénzverdék ispánjainak, hogy a két Oláhhon pénzei forgalmát ne akadályozzák ⁴⁾.

Négy hónapi honmulatása után, 1469. januárjában Mátyás ismét Morvaországba ront; febr. 3-án már Brünnen, Morva fővárosában táboroz, hol Kolozsvár küldötte azon panaszára, hogy a papság a terménytized körül őket sarczolja, tiltó rendeletet ad ⁵⁾. S tán ezen tized körüli zaklatásnak lehet tulajdonítani, hogy Erdélyben, a külről szított oláhok mozogni kezdenek, miért Mátyás kéntelen volt ide Zápolya Imre mellé vingárdi Geréb Péter vezérlete alatt, serget küldeni ⁶⁾.

Mátyás csaknem egész Morva urává lön, s apr. 7-én Podiebrád cseh királylyal személyes alkudozásba ereszkedett: Mátyás Podiebrádnak békét, Podiebrád pedig Mátyásnak a cseh-trónon következési jogot ígért; de a pápa emberei belejátszása miatt a béke létre nem jöhetett... Apr. 16-án az egyezkedés szín helyéről Olmüzből rendelkezik, hogy az oláhok szászföldöni

¹⁾ Convent. Transumt. XI. 626.

²⁾ Kemény, Notitia Capituli Albensis Transilvaniae I. 182.

³⁾ Hunyadiak k. Oklt. CDLXXIX. sz.

⁴⁾ Gr. Teleki József, Hunyadiak kora. IV. 79.

⁵⁾ Hunyadiak k. Okl. CDXC. sz.

⁶⁾ Gr. Teleki, Hunyad. k. IV. 88.

legeltetési kártételeit és rablásait szüntessék meg ¹⁾. Máj. 3-án a cseh rendek Mátyást királyuknak vállaszták, s Brünbe megkoronázzák; mire Boroszlóba, Slesia fővárosába fényes bevonulást tart, hol kíséretében van egyik vajdánk Csupor is, s az új vívmány feletti örömnök vége hossza nem volt; mi közben Krebs Mária, a boroszlói polgármester szép leánya Mátyásnak megtetszett, s a később szerepet vivő Korvin János születését innen adatolják ²⁾).

Azonban a koronázás örömeit Podiebrád, a leszorított cseh király, a lengyelekkel egyesülten, csakhamar megzavará. Mátyásra ront; a csaták tovább folynak, de oly szerencsével, hogy Mátyás, Viktorint, a Podiebrád fiát elfogja... Kevés időre Budára tér, hol sept. 25-ről a szebenvidéki szász székek azon férfias panaszára, miszerint a mostani királybírák, a szebeni kivételével őket terhelik, károsítják: megengedé és elrendelé, hogy másokat válasszanak ³⁾).

Míg azonban Mátyás a pápa érdekeért, világbirodalom alapítási eszméssel foglalkozva, így fecsérli az időt, a török ismét nyugotra veté szemeit. Szerencsénkre nem minket, hanem a császár birodalmát tüzé célpontjául. De azért nekünk is kijutott, mert István moldvai vajda 1800 lovassal Erdélyre ütött, s vetélytársát, az Erdélyben tartozkodó Aron Pétert kézre akarta keríteni; mi nem sikerülvén, azon cselhez folyamodik, hogy hamis levelet írat Aronnak, melyben egy sereg bojár neki mennyet földet ígér; a szerencsétlen a csel nem sejtve, kis sereggel be is megy, akkor István elfogatja, lenyalkasztatja; s mert Aron Pétert az erdélyiek segítették István vajda Pap Fülöpöt sereggel Erdélyre küldi; s bár Rhédei János alvajda mindent megkísértett; a moldvaiak meglepték, megverék, s zsákmánnyal tértek haza ⁴⁾).

Mátyás király sem szerencsésebb Morvában, csatákat vesz. De ereje azért nem lankad. Budára jó, honnan az erdélyi vá-

¹⁾ Archiv d. Vereins. II. 317. l.

²⁾ Hunyadiak kora. IV. 123.

³⁾ Kurz, Magazin, II. 168. Hunyad. k. Oklt. D. sz.

⁴⁾ Vereins Archiv. I. II. f. 50. l, Timon, Epitome. 81.

rasokhoz nov. 23-áról leiratot intéz, melyben a katolika hitért folytatott e háborújára egy-egy szekeret öt emberrel kér, árka-szi eszközökkel ¹⁾; dec. végére országgyűlést hirdet, új se-gély forrásokról gondoskodik.

Hogy a kedvetlenné vált cseh háborunak annál könnyeb-ben vethessen véget s a császárt is a török ellen fordithassa: a németországi rendekhez fordult, kik 1470 febr. 2-án Bécsben gyűlést kezdtetek. Vajdánkat Pongráczot előre küldé, s néhány nap mulva, egész királyi pompájában maga is megjelent, a csá-szár leánya keze is szóban forogván; azonban végül is a lett belőle, hogy Mátyás egy szép mártiusi reggelen bucsuzatlan Bécset odahagyta.

Boszus tervekkel tért vissza Budára. Már ápr. 16-án tu-datja, hogy vajdáját, Pongrácz Jánost teljes utasítással kül-dé Erdélybe, s ahoz képest hová a vajda rendelendi, gyűlje-nek egybe ²⁾; Tordán sept. 8-án ha ez a gyűlés tartatott meg, miről lehetett volna egyébről szó, mint hadi segedelemről ³⁾. Helyén is volt, mert háboru előestején állánk. Podiebrád május elején roppant sereggel közelget; de Mátyás is ott áll a ma-gyar széleken, mellette a fekete sereg újra szervezeten. A harcz újból kitört s a személyes gyűlöltség vadságával folyt... Azonban veszi Mátyás juliusban a leverő hirt, hogy a honn ma-radt nagyok s főpapok ellene támódtak, s hogy a békétle-nek élén maga Vitéz János, esztergomi érsek, Mátyás nevelő-je s ifjúkori tanácsosa, és atyja vetélytársa Ujlaki Miklós áll. A békétlenségben volt is némi igazuk, mert a mig ser-geink idegen érdeken ontják veröket, addig a török az alvidé-kekre bebecsapott. Most tehát az alkudozásra folyvást készen álló Podiebrád feltételeihez hozzá szolt... Magyarhonba sietett... mire honn a békétlenség elnémult... s a török szélekre serget küldé... Azonban a célba vett kibékülés folyama alatt 1471. márt. 22-én, Podiebrád, korának egyik legnagyobb embere meghalt, s a dolgoknak új fordulatot adott.

¹⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DV. sz.

²⁾ Hunyadiak kora. Oklv. DXII. sz.

³⁾ Kovácsoczi, Árpádia. III, 51.

Mig ezek folytak, Mátyás többire Budán volt, márt. 10-ről Brassónak annyiszor bizonyított hűségéért Tordán át vámmentességet enged; márt. 19-ről pedig a szászoknak egész Erdélyre kiterjedő aranymosási s salétromfőzési szabadalmat ad; valamint rendeli, hogy a megyékről szászföldre költözni akaró jobbágyokat szabadon bocsássák ¹⁾). A szászok folytonosan tudtak valami szabadalmat kigondolni; de Mátyás is megvette rajtuk, mert a Podiebrád halálával megürült cseh trónra, melyre már meg volt vállasztva, igényeit érvényesíteni óhajtván, pénzre volt szüksége, s erre csupán a szászok 21,600 ftat hoztak ²⁾).

Mig a dolgok Csehországban fejlődtek, Mátyás Magyarhon s Erdély több részeiben mulatott; szerelte sergeit, hogy ha nétalán fegyverrel kell föllépnie, készen legyen. Máj. 12-én Kolozsvártt látjuk, hol Besztercze vidéknek a határán találkozó sóskutak használatára szabadalmat ad ³⁾)... Miként gyanítá, a cseh trón ügye máj. 23-án új vállasztásra került. Természetesen Mátyás követsége is jelen volt, de a csehek ellen folytatott háboru, s a cseh király fiának, Viktorinnak, Mátyás fogóságabani létele, oly ingerültségnek lön tűzpontja, hogy a követség majd áldozata lett; s a vérengező gyűlés a 15 éves lengyel Ulászlót vállasztá el királynak.

Mint képzelhető, Mátyás haragra gyult. Morvában állt sergeihez robog, Csehországba üt, majdnem Prágáig nyomul. Csaknem céljánál állt, midőn értesül, hogy a török beütött. Sergeit vezérletét Sternberg Zdenkóra, régi hív cseh főemberére bizza; maga jun. Budára siet; a törököt Magyarhon alsó részeiben találja; sebessen intézkedik; Pongrácz János és monoszloi Csopor Miklós vajdák alatt Erdélyt is fegyverre kelti, kivéve a Barczaságot, melyet kötelezettsége alól ez úttal, jun. 26-ról, felmentett ⁴⁾).

Ulászló halad, aug. 22-én fejére teszi a cseh koronát...

¹⁾ Oklt. DXXIV és XXV. sz..

²⁾ Éder Felmerhez. 155. l.

³⁾ Oklt. DXXXVII. sz.

⁴⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DXXVIII. sz.

A törökök dulkanak... A pápához, német rendekhez folyamodó Mátyás léptei mindenütt sikertelenek... A vész Mátyás feje felett mind inkább tornyosul: szerencséje hűtlenkedni kezd, mit rendesen a barátok ingadozása követ... S a Morvaországban táborozó Mátyás csak arra ébred, hogy honn nagyjai elhajlottak, a tömeg ellene fordult, s az országban alig van hét megye hűségében, s oly messzi mentek, hogy Kázmért, a lengyel király második fiát, Ulászló testvérét, helyébe királynak meghívák.

A kétségbeejtő helyzet mindenkit megrendített volna. Mátyás e viharban is méltó volt önmagához. A helyett, hogy Morvát martalékul oda vesse, serge egy részét hátrahagyja; Csupor Miklós erdélyi vajdát a behívott Kazmér ellen indítja; maga pedig csekély lovas csapattal mint váratlan villám august, elején Budán terem. Alig várta más, mint a nádor, Ország Mihály s Gábor, kalocsai érsek; mások mind váraikba vonultak.

Mátyás vérpadot állít, bakót hozat elő? Nem... Mintha mi sem történt volna, nyugton ült királyi palotájában... Mosolygva fogadá a megtéröket... S néhány nap alatt az elhagyatott király fényes környezetében ott állottak nagyjai, ott Vitéz, ott Ujlaki és mondhatni minden barátja ellene. Septemberre országgyűlést hívott egybe, tán hogy büntessen, notáztasson? nem... hanem hogy az alkotmányon javításokat tegyen ¹⁾; nem zsarolt, pedig oly szükségben volt, hogy sept. 30-án, Küküllővárt és Szászsebes várost Pongrácz vajdának 20,000 aranyban el kellett hogy zálagosítsa ²⁾.

A gyűlés alig végződött, s Kazmér oct. 2-án csakugyan Magyarhonba indul. Sereggel jó ugyan, de azon boldog hiedelemben, hogy a pártosok, ígéretök szerint, a Rákos-mezőn koronával várják... Azonban ott Mátyás tábora várta... Mire Kazmér hátat fordít, Nyitravárába fut, honnan dec. 26-a éjjelén néhányad magával életveszély közt menekült haza... Így verte meg Mátyás most is a lázzadást, mondhatni csak Vitéz Jánost, az esztergomi érseket, egykori leghivebb emberét fenytít meg, rövid időre Visegrádra fogságra vettétvén.

¹⁾ Katona, Histor. Crit. XV. 521–34.

²⁾ Hunyadiak kora. V. 70. l.

Igy viradt egy küzdelmes év után Mátyás az 1472-ik évre, melyet elsőnek nevezhetünk Mátyás királyi életében, mit nem harczmezőn töltött; s ez évnek is emléket emelt, békében is tudott nagy lenni: az első nyomdát állitá Magyarországon, még pedig egy évvel előbb, mint Anglia, kilenczczel előbb mint Bécs.

Szerencsénkre a török a kedvezőtlen persa háboruval volt elfoglalva. De azért Mátyás a diplomatai téren a béke napjait is felhasználta: 1473 febr. 24-én a csehekkal tartó lengyelekkel ült össze egy küldöttség, melyben Veronai Gábor, erdélyi püspök is jelen van. Hogy feltételeinek sulyt adjon, ápr. elején sereggel az általa birt Morvaországba megy, szemmel tartja ügyeit, s látva az alkudozás kedvetlen folyamát, Csehországba üt; visszatörölésül a lengyelek Magyarországra ütöttek, s Mátyás visszasiétt Budára. Itt hagyá jóvá aug. 31-én szebeni polgármester Altenberger Tamás kérelmezésére azt, hogy a szászok a Verestoronyi útszorost, mely addig csak lóval volt járható, árúcikkeik érdekében, ön költségükön szekérral is járhatóvá tegyék¹⁾.

E kényes helyzetében jött Mátyáshoz a török követség, mely a magyarral állandó frigyét akart... nagyszerü gondolat... de a pápa belejátszása miatt, nemzeti érdekeink háttérbe szoritásával, azt el nem fogadta. A lengyelek és csehekkeli kibékülés sem ment czélra. Mások érdekéért tovább omlott a magyar vér... Csehországban a háboru tovább foly, azalatt a lengyelek Felső-Magyarországot dúlják, hol Nagy-Mihály vára bevételénél, egyik derék vajdánk, Csupor Miklós, a lengyelek kérlelhetetlen ellene, elesett²⁾.

A török és lengyel alkudozásokról számot adandó, Mátyás (1473) dec. 8-ra Budára hongyulést hirdet. Mig felgyülnek, dec. 9-ről Modra vára alól, mérai Magyar Balázs³⁾ kezéhez, mint erdélyi vajda és székely ispánéhoz, egy emlékezetes rendeletet bocsát, mely a székelyek akkori viszonyára

¹⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DCV. sz.

²⁾ Katona, Histor. Crit. XV. 642–44. Családja benne kihalt.

³⁾ Mint vajda Sz. György napján gyülést tart, Árpádia III. 79.

nevezetes világot derit. A rendelet szerint, a király táborában jelen lévő udvarhely és marosszéki lovag és gyalog székelyek panaszoltak Mátyásnak, hogy némely székely főurak, primorok, őket pénzfizetéssel zsarolják, s az ők három rendből álló nemzetök különbözőképpen rongáltatik. Mire Mátyás a harcos és hű székelyek érdemeit tekintetbe véve, a vajdának megírja, először: minthogy a székelyek sem a király sem tisztjeinek pénzádóval soha sem tartoztak, s mint már ezt kiváltság alakban már egyszer kiadta, csak is a király lakadalma, születési ünnepélyeire, s a királytól hozzájok, s tőlük a királyhoz intézett követségeknek szoktak önkéntes ajánlatokat tenni: ennél fogva meghagyja, hogy a zsarlást folytatókat, a székelyek ős szokása szerint, a vajda vagyonuk feldulatásával büntettesse; elrendelte másodsor azt, hogy a székelyek közt haladék nélkül lustrát, hadi szemlét tartasson, összeiratván őket, a lovasokat külön lajstromba vegyék, s megkülönböztetés kedvéért ezután primipilusoknak hivassanak, valamint a gyalogokat is külön írják össze, mely felosztást aztán egy primor se változtasson, infamia büntetése alatt; s ezek (a gyalogok) közül valaki csak is a vajda és székely ispán tudtával, azok (a lovasok) közül pedig csak is úgy, ha három örökségre tesznek szert, léphetnek felebbi fokozatba¹⁾.

Alkotmányos életünk alatt nagy szerepet játszó oklevél. A primor szó itt jön legelőször elő, a primipilus szót, mely az előbbivel együtt korunkra lejött, itt látjuk mint osztály nevet felállítva; valamint azt is látjuk belőle, hogy a fejenként nemes vagyis katonáskodó székely nemzetnél, mely egyelőre csak gyalog és lovas osztályból állt²⁾, s melynek három rendje legelőször 1409-ben, Nádas Mihály székely ispán egy oklevelében fordul elő³⁾; most nem csak három fokozat jelenik meg, de egyszersmind a fokozat elismertetik, s az felebb léphetés módja is kiszabatik. Valamint arra is világot vett, hogy a székely nemzet pénzádóval soha sem tartozott.

¹⁾ Okl. Benkő, Imago Nation. Sicul. 50. Székely Nemz. Constit. 22.

²⁾ L. Erdély Történelme. I. 80.

³⁾ Okl. Huszti, Vajvodæ. Ms. Kállay, Szék. Ered. 97. 1.

Az egyenlőség elve tehát a székelyeknél is meglőn nem csak tetteleg, de rendelet által is törve. A kiemelkedett primorok osztálya elismertetett. S az eddig csak kéz alatt vitt hatalom és jobbágyszerzés érdeke az által, hogy a fokozat nem születés, hanem vagyon szerint osztatott, tetemesen felkeltetett.

Kiadván Mátyás ez értelembeni rendeletét, Magyar Balázs vajda és székely ispán, 1474 elején, lustrához fogott. A székelység közt már meg volt az ingerültség, mit nevelt a mult évbeli roppant földrengés, mi a székelyföldön és Barczán nagy károkat okozva, az égi jelekre sokat építő nép közt azon hirnek lőn alapja, hogy Mátyás király megholt, csak az urak titkolják ¹).

A lustrára összegyűjtött nép zavarogni, engedetlenkedni kezd, Fáncsi Mihály székely vezér ²), egyébaránt ismeretlen egyéniség zászlója alatt új királyról kezd álmodozni. A lengyel királysághoz hajlott, még mind sok magyar által lakott Moldva nyugalma kecsegtetvén őket, s hihetően innen szított bujtogatás következtében Kázmér lengyel királyra gondolnak hozzá követséget küldenek, s Erdélyt neki felajánlák ³).

Azonban a béke Mátyás és Kázmér lengyel király között, többek közt Gábor, erdélyi püspök, Zápolya Imre és dengelegi Pongrácz János erdélyi vajda s királyi hadak fővezére alkudozása mellett, febr. 21-én létre jött ⁴)... A székelyek követei visszatértek; s Mátyás életben létéről meggyőződven, a nép önként lecsendesült. Ha volt a kormány részéről némi fellépés, az inkább az oláhok ellen volt, kik, mint Selyk és Medgyes székben a szászok ellen felkeltek vala ⁵).

A fennebb kötött béke azonban néhány nap mulva felbomlott, s Mátyás újra fegyverhez nyult; hogy Erdélyt nyugalomban hagyja, István, moldvai vajdával, Magyar Balázs erdélyi vajda által a régi jó viszonyt helyreállittatja ⁶); s ugy

¹) Éder Felmerhez. 152.

²) Éder Felmerhez. 157. Hunyadiak kora. IV. 457.

³) Katona, XV. 686. Hunyadiak k. IV. 344.

⁴) Katona, Histor. Critica. XV. 664–79. I.

⁵) Tud. gyűjtemény 1830. III. 103.

⁶) Hunyadiak kora. IV. 356.

megy Morvaországon át Slesiába. Augustusban a lengyelek is táborba szállanak; a cseh és lengyel sereg oct. 24-én egyesül, s Mátyást Boroszlóba szorítják. Alig volt vele 6000 ember összevonva, míg az egyesült sereg roppant tömege az egész környéket elborítja. Királyunkat végveszélyben hívén, heves ostromot kezdének, kedvök azonban csakhamar elment, mert ágyugolyó zápor fogadá őket, mi ekkora mérvben, az ágyu feltalálása óta még nem volt alkalmazva. Mátyás, kiről beszélünk, hogy a legnagyobb ágyuzás közt csendesen aludt, míg a leglassabb suttogásra felébredt ¹⁾, itt az ellenség özönében nappal csatázott, estve vigalmakat rendeztetett; oct. 30-án a városból kilátszolat, minden ponton állványok álltak, s az ellenboszontására a legzajosabb tánczvigalmok voltak rendezve. Azt hitték ámitás, pedig Mátyás egész kényelemmel azon hirt ünneplé, hogy Beatrixot, nápolyi király leányát neki eljegyezték.

Benn lakoma, künn roppant hideg és éhség. Az egyesültek visszavonulnának, de útjuk egész hosszában mindent jónak láttak volt felprédálni. Nov. 15-én egyezkedni kezdnek... a királyok személyesen találkoznak... azonban a lengyel tábori készlet láng martaléka lesz... dec. 7-én fegyverszünet jött létre, s az ön sulya alatt összement lengyel és cseh tábor haza oszlott... Mátyás pedig diadalmosan huzá össze Boroszlóba, Slesia fővárosába elzárt sergeit.

Míg ezek folynak, Erdély körül nagyszerű jelenet fejlődik. István, moldvai vajda a porta kegyenczét Áron Pétert néhány év előtt a trónból kivetette s lenyakasztatta volt, s Mahomed szultán most ráérkezett őt megfenyíteni: roppant tábort, 20,000 embert indita ellene. Azonban István Magyar Balázs, erdélyi vajda útján Mátyáshoz fordul, ki azon utasítást adja, hogy mind a vajda, mind FánCSI Mihály a székelyek vezére segítségére menjen, még pedig FánCSinak szemére vetvén halála hírének terjesztését, tért nyujta becsülete helyre állítására. ²⁾ Ugy lön, 16,000 erdélyi és 5000 székely nyomult be, a vajda vezérletében ³⁾. A török is megjött, de nagy

¹⁾ Schwandtner. II. 255.

²⁾ Éder Felmerhez. 157. Hunyadiak kora. IV. 457.

³⁾ Hunyadiak k. IV. 422. Katona, XV. 768. 75.

levén ereje, István addig vonult előtte, míg 1475 januárja 17-kén egy alkalmas helyen megszoríták, s az egész török tábornokokra verék... Vevén Mátyás Boroszlóban a hírt, előre számítván horderejét, Budára jött. Ápr. 24-ére hongyülést hi össze, készüléteket tesz, a hon a török ellen minden kaputól egy arany forintat szavaz meg, melynek beszédésénél, a Fejér és Küküllő megyébe rendelt adó-szedőket, jun. 20-ról a király oda utasítja, hogy miután az erdélyi szászoknak megengedte, mikép ez adót 10,000 aranynyal megválthassák: tehát a kerczi és egresi apátságok ¹⁾, s szebeni prépostsági birtokon lakó szászokat a megyékkal ne adoztassák ²⁾.

Felkészült, s ősszel a törökre megy, mely a Száva partján Szabács vára építésével Tótországot kezdte dominálni. Költői tólra érdemes hadjáratával Szabácsot beveszi, s oly győzelemmel tér 1476 februárában haza, mely az egész kereszténységet felvillanyáza.

De a török sem tágit, Mátyás és István moldvai vajdára félmillió emberrel készül... A szultán előbb is Moldvát támodá meg, s Istvánt jul. 16-kán megveré, s dulta országát, mig meg nem jött a hír, hogy a magyar tábor keményen nyomul; mire a szultán Moldvát hirtelen kiürité. Ugy is volt, mert Szerbia felől egy más, Erdély felől pedig a sept. folytán leérkezett Báthori István, országbiró s az erdélyi sereg főkapitánya készült hátba megtámodni. A főhadiszállás october 2-kán Brassóban volt, s innen e napról Báthori a szászokhoz ágyuk s 50 lovas iránt rendelkezik ³⁾; oct. 6-ról a király hozzájuk kemény rendeletet ad, hogy a kik hazamentek, vagyonuk vesztése alatt rögtön visszatérjenek ⁴⁾. Még e hóban átlépék a határt, Oláhországba rontanak, s elég jókor hogy a vonuló törökök hátvédjét utolérjék s megverjék. Báthori nov. 11-én Bukarestnél állt, innen tudósítja Szebent, hogy az mold-

¹⁾ Az egresi apátság falvai voltak: Monor, Csanád, Holdvilág, Soros-tély. Kemény, Not. Cap. Alb. I. 185. 90. 92. 93. l.

²⁾ Oklt. DLXXI. sz. 1475. Mátyás Radna völgyét Beszterczének adományozá. Oklt. Marienburg Geograph. II. 387.

³⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DXC. sz.

⁴⁾ Hunyad. k. Oklt. DLXXXV. sz.

vaiak ellen működött Rádul vajdát elkergette ¹⁾, s helyébe a nándorfejérvári fogságban volt Wlád Drákulát tette ²⁾... Oly győzelmet vívtak, hogy örömeiben a pápa a királynak 200,000 arany hadisegélyt indított.

Mátyás e hadjárat alatt Budán ült ³⁾, a dolgok folyama intézése mellett menyegzői készületeivel vala elfoglalva, mert Beatrix királyné sept. 18-ától útban volt... dec. 10-én megérkezett... s 12-én Fejérvártt megkoronázzák... A fényt, mely ez ünnepélyt elárasztá, hosszas volna leírni. Csak annyit említünk, hogy a fényes ajándékok közt, mit a királynénak hoztak, az erdélyiek 39 aranyozott serleggel, hat szép paripával, s három solyom madárral kedveskedtek.

Mátyás, mint kora egyik leghatalmasabb monarkája, nász-ünnepét a magyar királyi méltósághoz méltóan ülé meg: több napokig tartott az, s örököszt remélvén, végtelen lett volna a közöröm, ha Pongrácz János, erdélyi vajda s a király hú rokona Budán történt halála az udvari vigalmat, s Erdély részvétét 30,000 török beütése s pusztító zsákmánylása meg nem zavarta volna ⁴⁾.

Mátyás király uralkodása a beállott 1477-dik évvel új stadiumába lép. Az önfentartási küzdelem után lefolyt bel-szervezeti korszak, mint látók, trónörökösre számított kilátáson végződött; s most Mátyás minden törekvését arra intézé, hogy a magyar koronát a császár alakított igényei ellen biztosítsa.

A nagyszerű terv kezdetén Erdély élére vajdának a hatalmas hős Báthori Istvánt, püspöknek rokonát, vingárdi Geréb Lászlót állítá. Hogy a szászok iránti jó hajlamának új tanujelét adja, (1477) áldozó csötörtökén a kercki apá-

¹⁾ Rádul később Brassóba vetődött, honnan a város István, moldvai vajdának kiadta, ki megölette. Hunyadiak k. IV. 465.

²⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DXCIII. sz.

³⁾ Sept. 23-ról a szebeni külvárosba általa rendelt czigányokat az erdélyi vajdák alól kiveszi... Oklt. DLXXXVIII. sz.

⁴⁾ Katona, Hist. Crit. IX. 17. Bonfin, Dec. IV. Libr. IV.

tságot, melynek személyzete a világi örömök karjaiba vetette volt magát, megszünteté; s azt a szebeni prepostsághoz csatolá azon rendelkezéssel, hogy a szerzetesek eddigi foglalkozását ott három oda rendelt pappal teljesíttesse ¹⁾. S szemébe kezdett nézni azon igénynek, mely szerint III. Fridrik császár Mátyás halála esetére a magyar birodalmat magáénak nézte. S a köztek lappangó barátságtalanság siska csakhamar felvont: a császár jun. 10-én Ulászlót, Mátyás igényei ellenére, cseh királynak ismerte el; mire a sértett király nyílt hadat izent.

Hatalmasan készült. Jul. 3-án még Budán van, s e napról véget vetendő azon régi surlodásnak, mely a magyarhoni s erdélyi városok polgáira a váradi káptalannak az ottani piaczeni vámzsarlásaiból nehezedett, a Váradon folyt vásárokat Debreczenbe tette át, mi által a híres debreczeni vásároknak alapját megveté ²⁾. Julius közepén Bécs környéke már kezében, s hódításaival csakhamar annyira haladt, hogy Bécsen kívül még csak két város maradt Alsó-Austriából a császár hűségében; nov. 15-én a császár fegyverszünetet kért, melynek következtében már dec. 2-án Mátyást cseh királynak hirdeté; s 1478 márt. 15-kén Ulászlóval is megkezdődött az alkudozás, mi szintén kedvező békével végződött (sept. 30-án).

Béke lön, s a felderült napokban nemzete mivelődése előmozdítását hozta előtérbe. Mátyás, kiról szintén el lehet mondani, hogy a tudományok mezején is Csesar: akadémia s világhírű könyvtár alapítására fordítá idejét ³⁾. Igen jól érezte, hogy nemzetének kardja bár elég sulyos, miveltségi sulyra is kell törekednie; fájhatott, hogy voltak vezérei, mint Erdély vajdája, Báthori István, kik a papság által egyed-

¹⁾ Okl. A szebeni szász nemzeti levéltárban.

²⁾ Archiv. d. Vereins. II. 102. Hunyadiak k. V. 19. 52,

³⁾ Éder e tárgyban rágalmakra ragadtatván Felmerhezi jegyzeteiben, Kurz Antal (Nachlese auf d. Felde d. Ung. u. Siebenb. Geschichte, Kronstadt 1840) ez ellen egy sereg adatot és író sorol elő, azon megjegyzéssel, hogy ha a szép hajnalt szép nap nem követé, annak nem Mátyás az oka. Éder e téren Schwandtner követte, kinek Horváth István 1815-ben szintén könyvvel felelt. Kurz csak Horváthot folytatta. V. ö. Zrinyi Miklós magasztaló emelkedéseit. Új magy. muzeum. 1853. I. füz.

árusított tanulás miatt, még irni sem tudtak ¹⁾... Hogy a latin nyelvbe merült papság, a Konstanczinápolyból hozzá menekült s Olaszhonból hozatott tudósok magyar irodalmat nem kezdhettek, nem Mátyás, hanem a korban fekszik az akadály. Hogy asztala felett a hőskölteményeket éneklő lantosok magyarul énekelték ²⁾, hogy nemzeti nyelvét szerette, adataink vannak. Hogy a nemzetiség, ez őserő szunyadozása korszakában már nemzetiségünk horderejére gondolt, egyik világos tanuja az, hogy Erdély azon folyamodására, hogy az esketés, keresztelésféle szertartások, mik szokásba jöttek vala, tovább is magyarul folyjanak, Mátyás megegyezésével, Geréb püspök azok szabatos lefordítását elrendelte az erdélyi káptalannak ³⁾.

Hogy e közben a nagy király a hon gondjait is üzte, látjuk többek közt abból, hogy jun. 26-ról magához Budára követeket rendel, hogy velek tanácskozzék ⁴⁾; sept. 1-én pedig különös kegyelméből Besztercze város polgárait azon szabadalommal ruházta fel, hogy mint a többi szász város, ügyeiket mint régebben, városi bíróság előtt indíthassák s Szébenbe felebbezhessék ⁵⁾.

Azonban elleneit sem feledé, folyvást fegyverkezett. És elővigyázata okszerű volt, mert 1479-ben a török ismét Magyarhonnak fordult: Magyarhon alvidéke megtámadása után, Oláhországba nyomult, ott új sergeket vett fel, oct. elején Ali bég 10 basa s 60,000 ember élén Erdélybe rontott.

Báthori István, erdélyi vajda, látván a török tulnyomó erejét, a kezénél lévő kis sereggel mit sem tehetett, elvont előle, s a királyt és Kinizsi Pált, régi bajtársát, temesi ispánt villany gyorsasággal tudósítja s a hazában felkelést rendez. Sok részben minden késő volt, mert a török elönté a fél hazát, s zsákmánylási s vérengzési szomját torkig csillapíthatá.

¹⁾ Éder Schesæushoz. 205.

²⁾ Schwandtner, *Scriptores Rer. Hungaricarum*. II. 274.

³⁾ Okl. *Nachlese Kurztól*. 57. l.

⁴⁾ Gr. Teleki József, Hunyad. k. Oklevélt. DXCIX. sz.

⁵⁾ Hunyadiak kora. Okl. DCXXI. sz.

Báthori elbusulva a gyászeseten, még mind nem elég hatalmas sergével a Szászváros és Szászsebes közt terülő szép Kenyérmezei térségen vett állást, merről Kinizsit várta. Nem soká az égő falvak füstjei jelt adnak, hogy a török megelégte dulását s közelget, hogy zsákmányával haza térjen. Mutatkozott már Alvincz felől az első török csapat, mikor Báthori alvezéreit összehívja: tanácsot tartanak s meghatározzák, hogy a nyomuló ellenségnek ellent álljanak; ha pedig Szeben felé vonul, utána eredjenek. Azonban a szerencsében elbizakodott Ali bég sem mutat kevesebb bátorságot, csata nélkül nem akarja a feldult hazát ide hagyni. Oct. 12-én tehát a két tábor szembe áll, a török Felkenyér és Gyalmar között vesz állást, a foglyokat és zsákmányt Balaméron hagyja, s ütközetre készül ¹⁾.

Nagyságára nézve hazánk e második rangú térségén, mit keletről erdős hegyek, nyugatról a Maros víze szegélyez, sikk voltáért a török, melynek táborát csaknem mind lovasság képezé, igen alkalmas csatáért látott diadala befejezésére. Ily feszült helyzetben viradt a két tábor egymás közelében october 13-kára.

A nagy nap hajnalán, félvén az elényomulni akarók megtámadásától, Báthori felállítja sorait, rövid imát tartat, hol az ostyát szentelt föld pótolá; mit a győzelem vagy halál komoly esküje követett: s már a feljövő nap a harcra vágyók fegyverei csillogásával találkozott.

A jobb szárnyon, a rómoszi hegyek aljában székelység áll Kendi Antal székely ispán alatt, hátuk megett a megyék dandárai; a bal-szárnyon, a zsiabóti patak felől a szászág állt Csukás György ispána ²⁾ vezérletében, mögöttük oláhság; közben a vajda vasas lovassággal s a püspökség dandárjával, Így várják a támadókat, mire Ali bég a harcra jelt adat... Legóriásibb csatáink egyike fejlődött ki, egy elkeseredett élet-halál harc, melyben az emberélet hullása az övedző erdősé-

¹⁾ Feszler. V. 350.

²⁾ Sieb. Quartalschrift. II. 167. Ki itt szerzett érdemeiért nemességet kapott, ivadéka a Rosenfeld család, Éder, De initiis Saxonum 122. l.

gek őszi falevele hullásával versenyzett... Ali újabb meg újabb rohamat kísért, míg végre a balszárnyat, hol a szászság önkívánóságára az oláhság előtt állott, a török megbontja, megfutamtatja s mintegy 2000 szászt és oláhot a Maros vizébe szorít ¹⁾. Már a jobb szárny, a székeleyké is bomló félben, midőn a reményét vesztett Báthori, vasasai élén maga is bevág. Iszonyu kardcsata kezdődik, mialatt a hős vezér lova sebet kap, mi ővéit zavarba hozza; de új paripára kapván, tovább osztja a halált, míg mellette a hősök egyre hullnak; Andrási Lázár, Sándor Mihály székeley hadnagyok ²⁾ s mások vérben hevernek; s az egyetlen tusa már csaknem veszve, mikor Báthori lova újra elbukik, maga is hat sebbel a holtak ezrei közé borul, s a vérben gázló magyar sereg vezér nélkül marad.

Azonban Szászváros felől porfelleg nyomul, s mint a fel-támadás trombita szava, oly édes harczyi zene lesz kivehető, védangyalok jönnek amott: Kinizsi Pál, korának Herculese érkezik; ki látva a vadállati birkozást, hallva a vezér elesését, sergét rohamra indítja, mely előtt maga mint a halál öldöklő angyala, a hagyomány szerint két kezében két pallossal rohan előre, oroszlányi hangokban lelkesítve mindent s keresve kiabálva Báthorit, kit a holtak közül ismét lóra emelt. Ali bég, a szintoly hatalmas hős, sem kisebb ügyességgel s dühösséggel harczol... Azonban tovább már borzasztó a látvány... ereszsük le a függőnyt... 80,000 tigrissé vadult ember kelt egymással kardcsatára...

Mikor alkonyult, a csatatér, mit harmincezer török, közöttük Scander bég és Isa bég, s nyolczezer magyar fedezett ³⁾, a magyarok kezében maradt. Ali bég álruhában menekült. A két magyar vezér pedig, mint a harczytér urai, török hullákból maguknak asztalt rakattak: estebéd, serleg és zene váltá fel a nap hevét, mit dallosok éneke fűszerezett. Vacsora után a fiatalok toborzóra kelt, mit Báthori sebeiben nézett; Kinizsi pedig keserű jó kedvében maga is felugrott, egy török hullát fo-

¹⁾ Bonfin, Dec. IV. Libr. V.

²⁾ Budai Fer. Lexicon I. 42. Székely nemz. Const. 293. I.

³⁾ Bonfin, Dec. IV. Libr. V. Hunyadiak kora. V. 121.

gával felkapván, tánczba vegyült sirvavigadó népével ¹⁾. Így tölték az éjt, melyet a legyőzött Ali bég egy paraszt kunyhóban huza át, s reggel álruhájában lovára pattanván, futtában kiáltá vissza, hogy mondja meg Báthorinak, ki volt vendége ²⁾.

Az elesett törökök a Kenyérmezőn ásattak el; a püspök vasas lovasai, kétszázon, Fejérvártt leltek sirt; a többi magyarság pedig a csatatér szomszédában, egy emelkedettebb helyen, Benczencz mellett... Hol Báthori lováról lehanyatlott, később kápolna emelkedett, melyből korunkra csak egyszerű emlék maradt, s ezt is elsodorta a forradalom. Hol pedig az elvérzett magyarok csontjai porlanak, Benczencz szélén, a domb fölé későbbi időkben pihenő hely épült, mely most is áll, s homlokzatán versekben beszéli a hősök tetteit ³⁾...

E fényes győzelem sok időre lehangolta a törököt, Mátyásnak pedig időt és kedvet adott, hogy régi ellene, III. Fridrik császárral éreztesse fegyverét: ki a mellett, hogy ígért hadiköltségei fizetésében pontos nem volt; azon boszantó lépést tette, hogy Flans Jánost, kit Mátyás idegenből egész az esztergomi ersekségig emelt, s ki visszaélvén bizalmával, feles kincscsel a császárhoz szökött, – Fridrik befogadta, s az esztergomi ersekség jövedelmei tovább huzásában támogató.

Mindjárt 1480 elején sergeit felülteté, s egy háborut kezd, mely hosszas, de dicsőséges hadjárattá fejlődött. A fővezérségben többnyire Zápolya István szerepel, Erdélyből különböző helyeken és időben ott látjuk kövendi Székely Jakabot, tordamegyei birtokost ⁴⁾, Dóczy Orbánt egri püspököt, a vingárdi Geréb testvéreket, Geréb Pétert főajtonállót, Lászlót az erdélyi püspököt és Mátyást, dalmát- horvát- és tótországi bánt ⁵⁾ s másokat.

¹⁾ Heltai Krónikája. II. 194–5 rész. L. ide egy régi versezetet: Hetilap 1854. jul.

²⁾ Bonfin, ugyanott.

³⁾ A kápolnát némelyek szerint Báthori maga építteté, s fentartására alapot tett le Szászvároson; mások szerint testvére fia, András állíttatá. Bonfin, Dec. IV. Libr. VI. Feszler V. 354. Budai Lexicon. I. 166. Tud. gyűjt. 1822. I. 48. A benczenczi emlékre, I. Erd. Muzeum V. 184.

⁴⁾ Kállay, Székelyek Ered. 287.

⁵⁾ Hunyadiak kora. V. 397.

Az ellenségeskedést Zápolya, Székely Jakabbal kezdi el februárban, Stajerhon, a császár lakhelye felé. Mig Magyar Balázs Veglia szigete felett a velenceiekkel küzd: Mátyás harmadik hadtestével Osztrákhont támadja meg, mint a császár tartományát... Mig ezek fent szerencsésen haladnak, Erdély déli részén, a török becsapott, de visszamentőkben Geréb Péter hátulról megtámadta, Verestoronynál az Olnak szorítá, s zsákmányuktól megfosztá őket ¹⁾).

Ugyancsak e háboru folyamába még egy új esemény is szövídik, Nápoly megtámadtatása a töröktől, hová Mátyás ipja segítségére Magyar Balázs vezérlete alatt magyarokat küld, melynek felajánlásánál a Mátyás által felállított huszárság már dicsérettel említettik.

E kettős török támadtatás miatt a császár elleni hadjárat kevésbé elszűnik, s Mátyás is a Drávaig megy, s 1481-re Zág-ráiban virad, mert a török Magyarhont és Erdélyt fenyegette. Erdély felé most is Ali bég jött. Azon ürügy alatt, hogy Moldvába megy Kilia vára megszállására, már Oláhhon szélénél állt. Báthori István nem ok nélkül tartván attól, hogy a kenyérmezei kudarcot jött helyre ütni, febr. 25-ről Altenberger Tamás szebeni polgármestert, Kolozsvárról, oda utasítja, hogy Szt.-Ágotához serget, ágyut és port küldjön ²⁾); Bogátról, ápr. 30-án, a szász zsoldosokat Kőhalomhoz, a szászsebesi és szerdahelyi székeket pedig a dévai várnagyok parancsa alá helyezé ³⁾)... Azonban Mahomed török szultán máj. 6-án meghal, a trón kérdése körül viszályok kerekednek, Magyarhont és Erdély megtámadtatása háttérbe szorul, az Orsovaig nyomult törökség, az ott álló tekintélyes magyar serget látva, visszament, bántatlanul hagyott... És hogy a szászok ez úttal se maradjanak kárpótlás nélkül, harminczadbeli kedvezmény mellett, Mátyás a jobbágyok hozzájuk költözhetését megkönnyíti; Kolozsvárnak aug. 24-ről azon szabadalmat adja, hogy

¹⁾ A feldult faluk névsora meg van a szebeni levéltárban. Seivert, Ungr. Mag. 296. Hunyad. k. V. 151.

²⁾ Hunyadiak kora, Oklevélt. DCLXI. sz.

³⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DCLXV. sz.

ezentúl pereiket, ne mint eddig előbb Beszterczére, hanem egyenesen Szebenbe felebbezhessék¹⁾.

Azonban az új szultán, Bajazed, megerősítvén magát újra Magyarhon határin állt. A császár szintén fegyverkezett, mire 1482-ben Mátyásnak még nagyobb erőt kelle kifejtenie. Sergeit mindjárt az év kezdetén a Pozson mellett fekvő, s a Dunát elzáró Hainburg vár ostromára indítja. Ápr. 8-ról a Hunyadi várhoz tartozó kenézeket minden közfizetésbeli mentességekben megerősíti²⁾; mit azon megjegyzéssel említünk, hogy e vár ez időben Korvin János, Mátyás természetes fia birtoka. Főhadiszállását nem soká Pozsonba tette át, honnan aug. 19-én az erdélyi szászok szabadalmaikra hivatkozása következtében, a több kereskedőknek s külföldieknek megtiltja, hogy áruikat a szász földön rőf és fontonként, azaz kicsinyben ne árulhassák³⁾. A Pozsonból intézett ostrom sept. 30-án célhoz ért. Hainburg, Osztrákhon kulcsa, Mátyás kezébe esett. Sergeit most már biztosan viheté tovább. Dec. 4-én már Petersdorftól ad Bolkácsnak két országos és héti vásárt vasárnapra⁴⁾... S Bécs városa körül lön kerítve.

A bekövetkezett 1483-ik évben Mátyás Bécs ostromával van elfoglalva, honnan márt. 7-én Budára jött; hová nem soká János, muszka fejdelem követei érkeztek, kik szövetséget kértek, s Mátyástól ágyuöntőket, tüzereket, földmérőket, építészeket, ötvösöket, bányászokat nyertek⁵⁾, miket Muszkaország nélkülözött. Az ostrom folyt. A császár szintén alkudozott... Azonban a török nyomulni kezd, mire Báthori Istvánt Erdélybe küldi. De az elkezdődött csaták alatt csakhamar közte s a török közt az fejlett ki, hogy a másfelé vonatott szultán Mátyásnak öt évi fegyverszünetet ajánlt.

Báthorit az 1484-ki újév Erdélyben érte, hol a vajdai hatóság folytatása s igazság kiszolgáltatás mezején, katonás ter-

¹⁾ Hunyadiak kora. V. 188–89.

²⁾ Kurz, Magazin. II. 3. f. 311. l.

³⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DCXCII. sz.

⁴⁾ Gr. Teleki, Hunyadiak kora. Oklt. DCXCVIII. sz.

⁵⁾ Hunyadiak kora. V. 254.

mészetéhez képest, a papság ügyei felett is intézkedni kezdett; mi a vajda s erdélyi püspök Geréb László közt oly ingerültséget idézett elő, hogy a királyig felhatott; s megszüntetésére Mátyás márt. 10-én szigorú rendeletet bocsáta ki, mely Báthorit s következőit minden egyházi személyek feletti rendelkezésről továbbra is merőben eltilta ¹⁾. Hogy ez ingerültség mennyire ment volt, mutatja Mátyás egy más rendelete, melyben írja Báthorinak, hogy mint értesül Kecskevár, Fejérvár mellett, rablók tanyájává lett, kik a püspök és káptalan jószágait pusztítják; s miután a várnagy azt merészli mondani, hogy a vajda parancsából pusztít, a várnagyot tegye le, s a népet űzze ki a várból, mely a környék védelmére s nem dúlására építettett ²⁾. Csekélységnek látszó körülmény, de alkalmasint kovásza lön Báthori azon gyűlölségének, mely a Mátyás korai halálára, Korvin János megbuktatására, s a hon kockája elvesztésére oly sokat hozott.

Ez alatt Bécs ostroma folyt. Mátyás sept. végén maga is felindul, mire veszi a hirt, hogy a török Moldvába ütött, s két várat, Kiliát a Duna, Neszter-Fejérvárt a Dnieszter partján elfoglalt. A mult évben ajánlt fegyverszünet e hitetlen megtörése a királyt oly haragra lobbantá, hogy a szultánhoz követet küld, s ha vissza nem adja, fegyverrel fenyegeti, s hogy nyomatékot adjon, sergeit mozgásba teszi. Már Váradnál áll, mikor követe visszatér, s hozza a fegyverszüneti szerződés mását, rámutatva, hogy a vétség nem rajta, hanem a fogalmazó erseken feneklik, ki azokat a szövegbe nem foglalta. Mátyás látva hogy félig meddig igazuk van, sergével megtért, korlátnokát Várdai Péter erseket elzáratá... Késő büntetés, mert e sebet később (1500) azzal kötök be, hogy István moldvai vajda ebbeli vesztesége kárpotlásául, Erdélyben két várat kapott: Csicsóvárát Dézs, s Küküllővárt Medgyes mellett ³⁾.

¹⁾ Szeredai, Series Episcop. 169.

²⁾ Okl. Nemz. Társalk. 1830. 377. l.

³⁾ Timon, Imago Ant. Hungar. Additamenta. 33. l. Timon szerint csak a két vár maradt ki, Teleki szerint (V. 300) a két Oláhhon. Hogy István ezért a lengyelhez hajlott. l. Hunyad. k. V. 325. Pray, Comment, Hist. 140. l.

A török azon ígéretére, hogy hódításait tovább nem folytatja, Mátyás Bécsre fordítá minden figyelmét, ostromát mind szorosabban vevé, mely az éhséget tovább nem állhatván egyezkedni kezd, s harmadfélévi bezáratás után, magát 1485. jun. 1-én feladá; megnyitá kapuit mint az adoma kifejezte magát a hungárnak, hogy ki bocsáthassa a hungert. S a győzelmes magyarok fényes diadalmenettel vonultak Bécs városába.

Mátyás király szerencséje tetőpontján állott, honnan fájdalom, beállott köszvény bajai miatt felebb emelkedni nem tudott. Bécsben magának palotát épít, királyi udvart nyit; s mindjárt kezdetben hat hónapot maradt új székvárosában, győzelmes serei pedig Fiuméig Triesztig száguldoztak.

Hatalma e szédítő magasságán, utódról kezdett gondoskodni: törvényes maradéka nem lévén, az általa elismert, számtalan uradalmakkal gazdagított, s opelni herczegségre emelt fiát, Korvin Jánost nézte ki, s minden erejéből e célra munkált. E tervének tulajdonítják, hogy az ürességbe jött nádori hivatalra egyik legmeghittebb emberét, teremtményét, Zápolya Imrét emelé. Meg lévén győződve, hogy a legjobbat teszi, mit a nemzetre nézve e mostoha körülmények közt tehet: hogy a minden jó tulajdonokkal felruházott Korvin érdekében a kedélyeket tapogathassa, karácsonra Budára jó, országgyűlést tart... melynek végeztével, 1486 jan. 25-én, egy tüzetesen tárgyalt polgári perrendtartással látta el az országot ¹⁾, melyben több alkotmánybeli kérdések megoldása mellett, a nádori hatalmat tervéhez képest kívánta szabályoztatni. Febr. 6-ról a százszok nemzeti diplomáját is, minden király megerősítéseit befoglalván, átíratva, s maga részéről is megerősítette ²⁾.

Utolsó nagy műve a pályáját eddig oly fényesen futott nagy királynak... mert a hon örök veszteségére, további ideje súlyosbuló betegség, gyengülés, s trónörökös hiánya feletti aggodalmi közt folydogál. Hogy Korvin János jövőjét azáltal is szilárdítsa, számára a milanoi herczeg leányát kéréte meg... A

¹⁾ Kiadásairól I. Tud. gyűjt. 1833. II. 25.

²⁾ A székelyek részére, hidvégi Mikó Lőrincz s társai fellépésére, Báthori nevezetes ítéletet hoz. Spilenb.-féle Székely Constit. 73. l.

házasági egyezkedés folyama alatt, 1487 aug. 17-én Bécsujváros kapui is megnyílnak, Alsó-Ausztria kezére jő. Szerencsése még mind mellette áll. A császár még mind megtörve; kül ellenei mind legyőzve... s mint egy nemzeti átok, ön palotájában merült fel tervei ellensége, és ez Beatrix királyné, egy sima nő, kit Mátyás tulságosan szeretett, maga akarván királyi következője lenni... A palotabani cselszövény erős gyökereket vert. A király, betegeskedése miatt hol Bécsben, hol Budán élt, s a mint gyengült, Beatrix királyné pártja Korvin ellenében a szerint erősödött.

Képzelné lehet mily surlódások közt tölték Mátyás végső évei. Kimerültsége egyre nőtt, sorsa iránt mind bizonyosabbá lön. Miért is 1489-ben tervei fátyolát félre vonja, Korvin mellett nyíltan fellép, az ország nagyait felhívja célja kivitelére, tőlük hűségi eskütételt kívánt, mi sikerült is sokaknál; ellenben az olygarchák közt voltak sokan, kik a derék Korvinban egy második Mátyást láttak, s az ilyeneknél, mint az erdélyi vajda Báthori Istvánnál is, ki hogy esküjét le ne tegye Erdélybe jött, visszahatást idézett elő... Hogy Korvinnak tekintélyes pártja fejlett, hogy a magyarhoni s erdélyi városok Korvin mellett nyilatkoztak ¹⁾, igen világos; de annál hatalmasabban lépett fel Beatrix és pártja, kik a női kormány alatt szerepet reméltek.

A pártok e feszült állásában viteti fel magát a király még egyszer és utoljára Bécsbe... hol egy napon, míg a királyné hosszason templomoz... megéhezik, fűgét kér... melynek megevése után a halál fájdalmi lépék meg... mire a nagy király 1490 ápr. 6-án – meghala... még pedig az erőszakos halál nem csekély gyanújával ²⁾).

A mely nap Mátyás a 33 éves király, s 47 éves ember élte delén nemes lelkét kiadá, Budán kedvencz oroszánai szintén halálukkal hirdeté a király kimulását, – kiről a nép ma is szokta mondani: meghalt Mátyás király, oda az igaz-

¹⁾ Hunyadiak kora. Oklt. DCCLXXXIX. sz.

²⁾ Halála körülményeit, a felmerült gyanításokat, l. Hunyadiak kora. Oklv. V. 503. l.

ság! minél szebb feliratot a nép ajka egy királynak sem emelt... A nép atyját siratá, a hon alkotmányos életét féltő vagy önzésre hajlandó nagyok s különösen a katholicismus érdekében folyt háboruk által inkább nyomott papság, kényuralkodót kívántak benne látni... kora, melyet nemzeti dicsőséggel annyira körül övedzett, hogy nemzetünk a fénytől kényes helyzetét nem látta: – nem értette őt... S a honnagykok, kik sasszárnyai alatt kis királyokká nevedektek: feledék, hogy Róma legnagyobb korában diktátorok menték meg mindannyiszor a hazát... örökre sirathatja a magyar, hogy e lángész oly korán hunyt el, csak 47 éves korában, előbb, minthogy nagy mérvü s egy élet hosszára gondolt terveit kifejthette volna.

És a ház, melyben e nagy ember született, Erdélyben Kolozsvártt ódon tisztos alakjában maig is áll... Az községi tulajdon... de oly czélokra használtatva, hogy szomorán jut eszünkbe, hogy egy Ariosto, Galilái, Mozárt, Molier hazát felirat jeleli, hogy egy Pindar hazának Thebae elpusztításakor Nagy Sándor megkegyelmezett; s hogy Göthe lakát nemzete családjától megvásárolta; s hogy Romulus szalmás kunyhója fölé a Capitolium s Cicero háza helyére a szabadság temploma épült... Csak a vigasztalhat, hogy a magyar történészeinek még nem volt ideje a történeti igazságot kiszolgáltatni...